

SKOLVERKETS AKTUELLA ANALYSER 2007

Hur används individuella utvecklingsplaner?

En studie efter införandet av nya bestämmelser

Hur används individuella utvecklingsplaner?

En studie efter införandet av nya bestämmelser

ISSN: 1652-2508

Fryklunds

Foto: Lawrence Lawry/Digital Vision

2007

Innehåll

1 Sammanfattning.....	6
2 Inledning.....	9
3. Genomförandet av regeringsuppdraget	10
3.1 Kommunstudien	10
3.2 Dokumentanalys.....	11
3.3 Enkätstudien.....	12
3.4 Uppföljning av kommunstudien	12
4. Resultat.....	13
4.1. Styrkefaktorer	13
4.1.1 Införandet av IUP har fungerat väl	13
4.1.2 IUP har bidragit till kompetenshöjande insatser.....	14
4.1.3 IUP bidrar till en kvalitetshöjning av arbetet inför utvecklingssamtalen.....	16
4.1.4 IUP bidrar till elevens kompetensutveckling	17
4.1.5 Arbetet med IUP är tidskrävande men ger mycket tillbaka	18
4.2 Problembilder och frågor kring IUP	19
4.2.1 Sekretessfrågan är problematisk	19
4.2.2 IUP ger inga avtryck i skolans kvalitetsredovisning	20
4.2.3 IUP och de duktiga eleverna	20
4.2.4 Färdiga mallar riskerar att slå ut beprövad erfarenhet.....	20
4.2.5 Utvecklingssamtalen upplevs ligga alltför glest för att kunna ge snabb och konkret återkoppling	21
4.2.6 Praxis varierar vid stadiövergångar	21
4.2.7 Datoriseringen av IUP är på gott och ont.....	22
4.2.8 IUP i förskola och skola	22
4.2.9 IUP som produkt och process - definition.....	23
4.2.10 IUP-dokumentet.....	23
5. Diskussion och slutsatser.....	25
6. Litteratur	30
BILAGA 1	32
BILAGA 2	33
BILAGA 3	35
BILAGA 4	37
BILAGA 5	40
BILAGA 6	52

1. Sammanfattning

Skolverket har regeringens uppdrag att följa upp tillämpningen av bestämmelserna i grundskoleförordningen om individuella utvecklingsplaner (IUP). Resultatet skall redovisas senast 1 juni 2007. Bestämmelserna om individuella utvecklingsplaner för alla elever på grundskolan trädde i kraft den 1 januari 2006. En utvärdering, baserad på dokumentanalys och intervjuer med ansvariga på kommun- och skolnivå, lärare, elever och föräldrar, genomfördes under våren och hösten 2006. I mars-april 2007 genomfördes en enkätundersökning till ett större antal (600) skolor för att få en nationell bild av hur bestämmelserna om IUP efterlevts ute i kommunerna drygt ett år efter reformens införande (se bilaga 6). Resultaten visar i korthet följande:

Effekten av införandet av den individuella utvecklingsplanen är mycket tydlig på alla ställen vi besökt under kommunstudien. Lärarna samtalar om elevernas kunskapsutveckling på ett medvetet sätt och formulerar utvecklingsmål som är kopplade till läroplanens mål. En viktig faktor bakom att IUP fått denna effekt är det stöd för implementeringen som Skolverket och Myndigheten för skolutveckling har bidragit med i form av allmänna råd och konferenser. Enkätundersökningen kan i huvudsak bekräfta denna bild. Till detta skall läggas de insatser som Myndigheten för skolutveckling gjort för att stimulera utvecklingsarbetet t.ex. genom sin hemsida och den för ändamålet upprättade webbdialogen. I förberedelskedet, före 2006-01-01, har konsulter och olika förlag haft stor betydelse genom att erbjuda färdiga formulär och ”paket”. Betydelsen av dessa aktörer har efterhand minskat genom att lärarna själva tagit ett större grepp om processen.

Samtalen med lärare och elever under skolbesöken visar att många elever i samband med förberedelserna inför utvecklingssamtalen och skrivandet av IUP tränas att följa upp, dokumentera och utvärdera sitt eget lärande. Förutom att detta gör att de bättre vet vad de kan och inte kan i olika ämnen, övas den mer generella förmågan att planera, utvärdera och kommunicera det egna lärandet - en form av metalärande. Enkätundersökningen visar att både elever och föräldrar involveras i framtagandet av utvecklingsplaner och förberedelser inför utvecklingssamtalen.

Resultaten pekar även på en del svårigheter och hinder som behöver övervinnas för att IUP skall fungera enligt uppställda syften.

Det råder osäkerhet om hur den individuella utvecklingsplanen skall definieras – framför allt när det gäller avgränsningar. Lärarna är oklara över om IUP endast skall vara dokumentationen av nödvändiga insatser och överenskomna åtgärder i anslutning till utvecklingssamtalet, dvs. IUP som en skriftlig produkt, eller om IUP även skall/får omfatta hela processen att ta fram underlag inför utvecklingssamtalet, själva utvecklingssamtalet samt protokollet. Osäkerheten i sig

skapar onödiga frågor, vilka möjligen skulle kunna undvikas genom ytterligare förtydliganden från statens sida.

Skolor som före IUP utvecklade väl fungerande system för individuell planering och uppföljning kan ha svårt att passa in IUP i sin inarbetade praxis. Lärarna kan uppleva att tidigare väl fungerande arbetssätt inte längre gäller. På flera av dessa skolor hade man svårigheter med definitionen av IUP: om det handlar om en process eller enbart ett sammanfattande protokoll.

IUP förefaller inte ha fått den betydelse vid övergångar inom utbildningssystemet som lyfts fram av den expertgrupp som förberedde införandet av IUP och senare i de allmänna råden. Summativa mått på elevernas uppnådda ämneskunskaper tenderar att ta över de mer framåtsyftande utvecklingsmålen i samband med överlämnandet av information till nästa stadium.

IUP har liten betydelse när det gäller att sporra och utmana duktiga eller särbegåvade elever att gå vidare i sin utveckling. Tyngdpunkten i arbetet med upprättandet av åtgärdsprogram och individuella utvecklingsplaner läggs på elever som ej uppnått eller riskerar att ej nå målen.

Vid de samtal Skolverket fört med rektorer och lärare kring IUP har skolans kvalitetsarbete och kvalitetsredovisning ej förts på tal. När utvecklingssamtalet och protokollet därifrån behandlas enbart inom en snäv individuell kontext får den individuella utvecklingsplanen inte den roll som styrinstrument för ökad måluppfyllelse som den enligt regeringens kvalitetsprogram för skolan var avsedd att ha.

Vi ser vidare tecken på att lärarna är osäkra på vad man får och inte får skriva i den individuella utvecklingsplanen. Man söker därför vägar för att slippa skriva sådant som kan komma i offentlighetens ljus med konsekvensen att det som skrivs i planen tunnast ut.

Merparten av de intervjuade anser att det går för lång tid mellan utvecklingssamtalen för att de skall tjäna syftet att följa upp elevens resultatutveckling, i synnerhet för de elever som riskerar att inte nå målen.

Studier av insamlade IUP-dokument visar att fokus läggs på vad eleven skall utveckla i nuläget snarare än framåtblickande målformuleringar. Elevens eget inflytande över vad som står i planen är framträdande, men endast i ett fåtal elevers dokument behandlas miljön och sammanhanget kring lärandet. Där jämförelser kunnat göras med dokument som insamlats innan förordningens ikraftträdande finns från en kommun uttryck för att man övergivit en utvecklingspsykologiskt inspirerad modell och från en annan kommun att man inte längre arbetar med ett datorbaserat upplägg.

Dessa iakttagelser tillsammans med vad Skolverket erfarit under kommunbesöken visar att IUP-arbetet i många kommuner, under den period som kan överblickas, är en i högsta grad dynamisk process där man prövar och prövar om innan man stannar för en utformning av planen som man känner sig nöjd

med. Arbetet sker kollektivt i arbetslagen och backas i flera kommuner upp av stödmaterial som kommunledningen tagit fram. I detta arbete har också Skolverkets Allmänna råd och kommentarer och olika stödinsatser från Myndigheten för skolutveckling haft stor betydelse.

2. Inledning

På uppdrag av regeringen skall Skolverket följa upp och redovisa effekterna av sin verksamhet. Vidare har Skolverket fått i uppdrag att granska hur de nya bestämmelserna om IUP genomförts ute i kommunerna. Uppdraget lyder som följer:

”Vidare skall verket senast 1 juni 2007 redovisa en uppföljning och utvärdering av tillämpningen av bestämmelserna” (regeringsuppdrag U2005/3950/S daterat 2005-04-21).

Denna rapport beskriver erfarenheter från arbetet med den individuella utvecklingsplanen (IUP) under det inledande skedet och grundar sig på dokumentanalys samt besök i ett antal kommuner och skolor i maj 2006 och september – oktober 2006. I rapporten har vi som ytterligare källor fogat in erfarenheter från implementeringskonferenser och den webbdialog som Myndigheten för skolutveckling initierat för utbyte mellan skolorna från det pågående arbetet med individuella utvecklingsplaner. I arbetet har även utbildningsinspektionens iakttagelser rörande genomförandet av individuella utvecklingsplaner tagits tillvara.

Med syftet att få återkoppling på utvärderarnas iakttagelser och slutsatser från fördjupningsstudien inbjöds en representant för de tio kommuner och skolor som ingick i urvalet till en hearing på Skolverket.

För att få en bredare nationell bild av hur bestämmelserna om IUP tillämpats efter det att förordningen trätt i kraft har Skolverket som tillägg till den kvalitativa undersökningen genomfört en enkät ställd till lärare och rektorer på 600 skolor vardera 200 från årskurs tre, sex och åtta. 88 procent av skolorna deltog i undersökningen och svarsfrekvensen på individnivå låg på 82 procent. I den mån resultaten från den statistiska undersökningen kan verifiera alternativt avviker från de slutsatser som dras i den kvalitativa kommunstudien kommenteras detta i resultatsammanfattningen. Resultaten från enkätundersökningen sammanfattas mer utförligt i bilaga 6.

Projektledare och ansvarig för slutrapporten har varit Oscar Öquist. Bengt Fredén har biträtt projektledaren i genomförandet av kommunstudien. Björn Flodéus har svarat för enkätundersökningen. Projektkoordinator har varit Helene Sjögren. Samtliga arbetar på avdelningen för läroplansfrågor.

3. Genomförandet av regeringsuppdraget

3.1 Kommunstudien

Syfte och upplägg

Utvärderingen syftar till att ta reda på hur intentionerna enligt grundskoleförordningen¹ - senare utvecklade i Skolverkets Allmänna råd² förverkligas i skolornas arbete med den individuella utvecklingsplanen.

Svaren på följande frågor är av särskilt intresse.

1. Hur påverkar IUP lärarnas arbete med individuell uppföljning och skolans arbetsrutiner i stort?
2. Hur fungerar föräldra- och elevinflytandet när det gäller planens innehåll och form?
3. Finns det kunskap om att dokumentationen inte skall innehålla betygslänkande omdömen eller för eleven kränkande formuleringar?
4. Finns det kunskap/överenskommelser om hur man skall förfara med dokumenten med tanke på offentlighetsprincipen och eventuell arkivering?
5. Sätts IUP in i en tydlig strategi för att hantera övergångar inom utbildningssystemet?
6. Hur tar huvudmannen och skolledningen ansvar för kompetensutvecklingen inom området?

Insamlingen av uppgifter har byggts på intervjuer enskilt och i grupp samt analys av insamlade IUP-dokument. Vid elevintervjuerna, som genomfördes i grupp, kretsades frågorna kring elevernas egen dokumentation i form av portfolios, veckoscheman och loggböcker samt deras upplevelser av utvecklingssamtalen. Vid föräldraintervjuerna fokuserades frågorna på hem-skola-kontakterna i stort och mer specifikt på utvecklingssamtalen. Den frågemanual vi utgick från vid samtalen med skolchefer/utvecklingsledare, rektorer och lärare presenteras i bilaga 2.

Vid hanteringen av intervjumaterialet har vi följt Vetenskapsrådets etiska huvudkrav³.

Utvärderingen bör söka fånga in den variation som kan finnas i hur långt skolorna förberett sig för de nya bestämmelserna. Ett kriterium för urvalet av kommuner och skolor har därför varit de initiativ som tagits på kommunal nivå

1 SFS 1994:1194. Grundskoleförordningen 7 kap. 2 §.

2 Skolverket (2005). Allmänna råd och kommentarer Den individuella utvecklingsplanen. Rapport nr 05:920. Stockholm: Skolverket.

3 Vetenskapsrådet (2002). Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. Stockholm: Elanders Gothab.

för att driva på utvecklingen av IUP. En genomgång av hur IUP presenteras på kommunernas hemsidor gav till resultat ett antal kommuner där betydande insatser genomförts eller var inplanerade för att stödja skolorna i utvecklingsarbetet med IUP. Vi valde att i en första omgång välja några av dessa kommuner för samtal med ansvariga för skolutvecklingsfrågor i kommunen/kommundelen för att sedan i en av kommunens skolenheter undersöka hur de kommunala initiativen följts upp på enhetsnivå av skolledning och lärare.

Skolans storlek och elevsammansättning kan antas vara ytterligare faktorer som påverkar hur man tänker kring och i praktiken handskas med IUP. Därför valde vi som ytterligare urvalskriterium i en andra insamlingsomgång ett antal kommuner med olika struktur geografiskt och befolkningsmässigt. Från var och en av dessa kommuner valde vi sedan slumpmässigt ut en skolenhet för intervjuer med lärare, elever och föräldrar kring IUP och utvecklingssamtal. För att få kunskap om eventuella skillnader i arbetet med IUP i olika årskurser koncentrerade vi respektive skolbesök till en av årskurserna 3, 6 och 8.

Urvalet kom slutligen att omfatta tio kommuner och lika många skolenheter. Totalt kom intervjuerna att omfatta 30 personer på ledningsnivå, runt 60 lärare, 30 elever och 20 föräldrar. Erfarenheten av studier med kvalitativ fallstudieansats visar att det någonstans i spannet 10-15 enheter uppstår en mättnadseffekt. Ytterligare enheter bidrar sällan med så mycket ny kunskap⁴. Kommunerna och en beskrivning av de skolor som ingick i studien presenteras i bilaga 1.

3.2 Dokumentanalys

I anslutning till kommunstudien har vi uppdragit åt forskarna Ann-Christin Vallberg Roth och Annica Månsson vid Malmö högskola att analysera innehållet i ett urval av utvecklingsplaner (se bilaga 5). I beskrivningen av uppdraget betonas följande:

”Av analysresultatet bör framgå huruvida skolor som i ett tidigt skede dokumenterade individuell planering i någon mån har ändrat innehållet i dokumentationen med anledning av beslutet om IUP. Det är även av intresse att ta reda på om arbetet med IUP varierar beroende på skolår, skolstorlek, placering i tätort eller glesbygd och när det gäller mångkulturalitet. Andra frågor som är särskilt angelägna att uppmärksamma vid analysen av dokumenten är om planerna lever upp till det som poängteras i förordningstexten angående betygslänkande omdömen, personliga omdömen och kränkning av integritet.”

4 Miles, M.B. and Huberman, M.A (1998). Qualitative data analysis. London: SAGE Publications, Ltd.

3.3 Enkätstudien

Syftet med enkätundersökningen är att få en nationell och statistisk godtagbar bild av hur lärarna och skolledarna följer bestämmelserna om IUP. Underlaget samlades in under mars och april månad 2007, dvs. strax över ett år efter det att reformen infördes. De som besvarade enkäten var lärare och rektorer på 600 skolor; vardera 200 från årskurs tre, sex och åtta. Av dessa skolor har 88 procent deltagit i undersökningen. Först skickades en elektronisk enkät ut till lärarna och rektorerna. Senare skickades även en postenkät till dem som inte hade besvarat den elektroniska. Sammanlagt ombads 1115 lärare och 526 rektorer att besvara enkäten. Svarefrekvensen på individnivå stannade vid 82 procent. Urvalet av skolor gjordes genom ett så kallat PPS-urval⁵. Efter att ha valt ut skolor har lärare och rektorer valts ut.

3.4 Uppföljning av kommunstudien

I mars 2007 inbjöds en representant för de tio kommuner och skolor som ingick i urvalet för fördjupningsstudien till en hearing på Skolverket. Syftet med mötet var att få återkoppling på utvärderarnas iakttagelser och slutsatser från besöken i de utvalda kommunerna och få en beskrivning av det fortsatta utvecklingsarbetet med IUP (s.k. respondentvalidering). Nio av de tio kommunerna hörsammade inbjudan. Följande frågeställningar behandlades under mötet.

1. På vilka punkter kan ni bekräfta de resultat som Skolverket redovisar i rapportutkastet och vilka nyanseringar behöver göras av den framlagda resultatbilden?
2. Hur arbetar ni i dag med IUP?
3. Vilka förändringar har ni vidtagit under resans gång?
4. Vad ser ni i nuläget som mest problematiskt?

5 Probability Proportional to Size

4. Resultat

4.1. Styrkefaktorer

4.1.1 Införandet av IUP har fungerat väl

Enligt grundskoleförordningen skall alla grundskolor från och med 1 januari 2006 upprätta individuella utvecklingsplaner (IUP) i samband med utvecklingssamtalen⁶.

Enkätundersökningen visar att 95 procent av lärarna upprättar IUP vid utvecklingssamtalet, vilket betyder att fem procent av lärarna inte följer grundskoleförordningen. Det är inte enbart enskilda lärare som inte upprättar IUP, utan ibland hela skolor. Dock anger några av skolorna att de förbereder införandet av IUP. Det är inte någon stor skillnad mellan olika årskurser, men lärarna i årskurs tre upprättar i något större utsträckning IUP än lärarna i årskurs sex och åtta. I grundskoleförordningen står det att den individuella utvecklingsplanen skall vara framåtsyftande och sammanfatta vilka insatser som behövs för att eleven skall uppnå målen inom ramen för läroplanen och kursplanerna. Enkätundersökningen visar att IUP fungerar på ett framåtsyftande sätt.

De flesta lärare och rektorer tycker att de har kommit långt eller mycket långt i arbetet med IUP. Även om en fjärdedel av de tillfrågade lärarna anser att de har kommit mycket långt i arbetet med IUP anser en av tio lärare att de inte har kommit särskilt långt.

IUP skall upprättas vid utvecklingssamtalet och ett sådant skall hållas minst en gång per termin. De flesta lärare uppger att de följer föreskriften. Tio procent genomförde utvecklingssamtal två gånger och en procent mellan tre och fem gånger per termin. Skolverket kan alltså konstatera att de flesta lärare följer grundskoleförordningen, men att fem procent inte gör det ett år efter att förordningen infördes.

För att kunna upprätta meningsfulla individuella utvecklingsplaner krävs det att läraren dokumenterar elevens utveckling och lärande. Detta betyder att läraren löpande bör ta fram underlag inför utvecklingssamtalet. Enkätundersökningen visar att drygt hälften av lärarna tar fram underlag någon gång per månad och var femte gör det någon gång per vecka. En procent av lärarna säger att de inte arbetar med att ta fram underlag.

⁶ 7 kap. 2 § grundskoleförordningen

4.1.2 IUP har bidragit till kompetenshöjande insatser

Skolverket kan konstatera att man både innan genomförandet och med större intensitet efter det att bestämmelsen om IUP trätt i kraft, arbetar med kompetenshöjande insatser kring mål, bedömning och kommunikation. Införandet av IUP har enligt respondenterna varit pådrivande för att dessa satsningar kommit till stånd.

Vi kan vidare konstatera stark mobilisering och uppbackning från den kommunala nivån i flera kommuner genom fortbildning, styrgrupper och stödmaterial. Styrningen varierar från att tillhandahålla stöd- och referensmaterial till att ”rulla ut” en genomförandeplan som alla skolor skall följa⁷. En av de besökta kommunerna har förordat ett särskilt blankettsystem för IUP, lanserat av ett utbildningsföretag. Skolan arbetar efter detta, men befinner sig i en process som innebär att man vill modifiera detsamma. De menar att ”det nu är för mycket av ett avprickningsschema och det känns inte bra”. ”Vi vill gå vidare”, säger de. ”Vi hade tidigare en tendens att köpa en process nu har vi tänkt om”, säger en lärare. Det allmänna intrycket från samtalen är att när lärarna fördjupat sig i arbetet med IUP är man allt mindre benägna att ta över förtryckt material. ”Det räcker inte med att starta i blanketter och scheman utan man måste börja med att utveckla ett gemensamt yrkesspråk.”

Vi har sett flera exempel på egeninitierad fortbildning på skolenhetsnivå och i arbetslagen kring dokumentation och elevuppföljning. ”IUP:s egentliga påverkan är det som sker runtomkring”, säger en lärare. ”I vår kommun har vi börjat med Pedagogiska forum där vi samlar våra lärare. Vi har en kort genomgång om styrdokumentet m.m. innan de får sitta i tvärgrupper och samtala om kunskapsyn, kärnkompetenser, röda trådar och bedömningsmatriser” (utvecklingsledare i webbdialogen).

I några kommuner har man genomfört utbildningsinsatser med externa föreläsare för att höja kompetensen när det gäller att genomföra utvecklingsamtal. ”Det jag framför allt lärde mig var att lyssna mera och inte prata för mycket själv” (lärare).

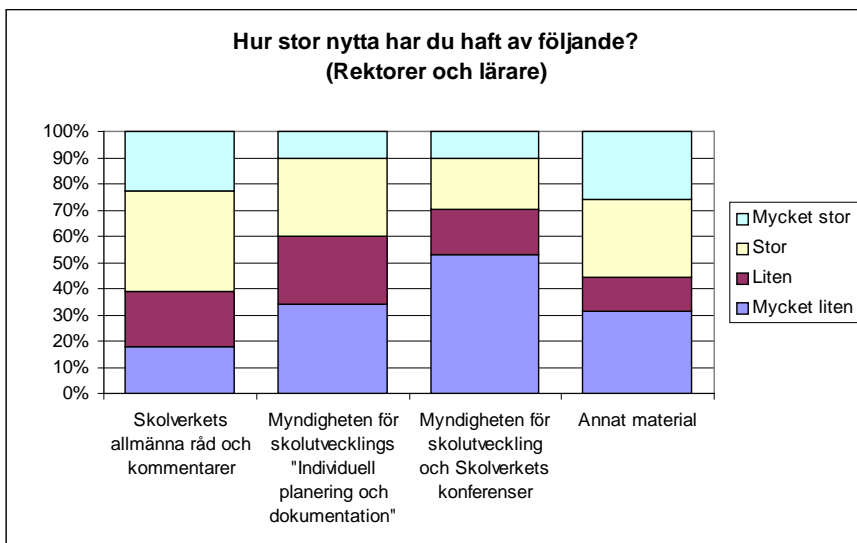
I sammanhanget kan också nämnas en aktiv och tidsmässigt väl anpassad implementering från staten genom allmänna råd och genom konferenser med Skolverket och Myndigheten för skolutveckling (MSU) i samverkan. De allmänna råden har varit betydelsefulla genom tydliggöranden på vissa centrala punkter, t.ex. inga betygslänkande omdömen, framåtsyftande, inga kränkande omdömen. ”I och med de nya allmänna råden bestämde vi oss för att se över hur nuvarande planer harmoniserar med de nya råden” (webbdialogen). ”Alla

⁷ Jönköpings kommun (2005). *Utvecklingsamtal, individuell utvecklingsplan och åtgärdsprogram. Kommunikation-Dokumentation-Organisering. Stödmaterial för skolutveckling. Jönköping: Skol- och Barnomsorgsförvaltningen.*

⁸ Helsinborgs stad (2004). *Individuell utvecklingsplan. Kriterier samt riktlinjer för hantering. Helsinborg: Bildningsnämnden.*

pedagoger känner nu till de allmänna råden och nu börjar det stora arbetet med att hitta en gemensam plattform på skolan” (webbdialogen).

Intrycken från kommunstudien bekräftas av enkätundersökningens resultat: Mer än hälften av lärarna anser att Skolverkets allmänna råd och kommentarer har varit av stor eller mycket stor betydelse för deras arbete med IUP. Rektorer-na var ännu positivare till råden, nästan nio av tio ansåg att de var av stor eller mycket stor betydelse. Däremot ansåg en fjärdedel av lärarna att råden hade mycket liten betydelse för deras arbete.

Myndigheten för skolutvecklings rapport och konferenser var av stor eller mycket stor betydelse för en tredjedel respektive en fjärdedel av lärarna. Rektorer-na var mer positiva än lärarna. Hälften ansåg att rapporten var av stor eller mycket stor betydelse och två av fem tyckte detsamma om konferenserna. Resultaten visar att det är svårt att nå ut via konferenser.

Lärarna och rektorerna har inte enbart använt sig av Skolverkets och Myndigheten för skolutvecklings material, utan även material framtaget av andra, t.ex. Agneta Zetterströms "Att arbeta med IUP", Grundskoletidningen och Helena Moreau och Steve Wretman "Individuell planering och dokumentation". Förutom detta så samarbetar många skolor med varandra för att utveckla olika arbetssätt. Av lärarna tyckte två av fem att de hade haft stor eller mycket stor hjälp av material framtagna av privata aktörer. Rektorerna tyckte i ännu större utsträckning att materialen var av stor eller mycket stor betydelse.

De allmänna rådens genomslag bekräftades också av resultaten från den webbenkät som skickats till 34 kommuner som ingår i Skolverkets panel för effektstudier hösten 2006. Här anger 64 procent av de lärare som besvarat en-

käten att de har läst och använt råden som underlag i planeringen. Av 32 rektorer som svarat anger 25 (78 procent) att de använt materialet i sin planering. Förutom Skolverkets Allmänna råd och kommentarer har Myndigheten för skolutvecklings skrift Individuell planering och dokumentation haft stor betydelse som stödmaterial.

Vid den uppföljning av kommunstudien som genomfördes med representanter från de studerade kommunerna bekräftar den kompetenshöjande effekten av införandet av IUP. Man betonar särskilt att lärarnas målkunskap, fokus på elevernas lärande och engagemanget i bedömningsfrågan har ökat som en effekt av införandet av IUP. Kedjan från förskolan genom de lägre åldrarna och upp till grundskolans senare år och gymnasiet har blivit tydligare. På frågan om den konstaterade utvecklingseffekten rör sig om en "försökseffekt" som snabbt avklingar eller handlar om en mer uthållig och bestående effekt rådde stor enighet om att det ökade engagemanget i mål- och bedömningsfrågor står för ett reellt och varaktigt trendbrott. Inte från något håll beskrevs något motstånd mot reformen. Även enkätundersökningen kan i huvudsak bekräfta denna bild. Från några kommuner lyfte man fram förskolan som en inspiratör i arbetet med IUP t.ex. i utvecklandet av portfolios. Också den synpunkt som förs fram i rapporten om ökad delaktighet hos eleverna får stöd från gruppen. Påståendet nyanteras något av att detta inte gäller alla elever. Även enkätundersökningen pekar mot att elevernas och föräldrarnas delaktighet är svagt utvecklad på många håll. Man behöver t.ex. fundera på alternativ till skriftliga utvecklingsplaner för elever inom särskolan eller elever som inte har skriften som sin styrka.

4.1.3 IUP bidrar till en kvalitetshöjning av arbetet inför utvecklingssamtalen

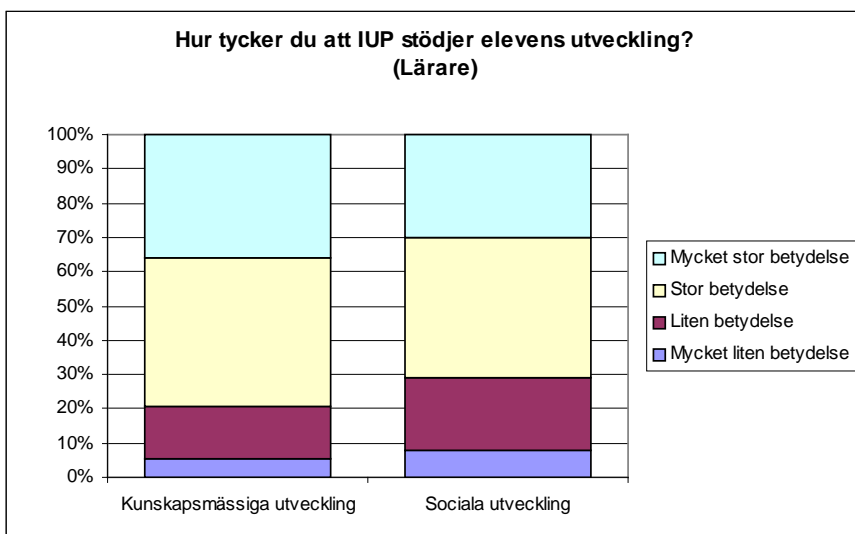
Flera lärare och föräldrar rapporterar att utvecklingssamtalen blivit bättre genom ett mer systematiskt förberedelsearbete. Skillnaden jämfört med de tidigare kvartssamtalen upplevs av några lärare som markant. "Vi bjuder in föräldrarna på ett helt annat sätt nu" (lärare). Skillnaden är särskilt tydlig på 7-9-skolorna där IUP fått till resultat att mer genomarbetade underlag från ämneslärarna tagits fram. I en kommun konstateras samma effekt överspridd till gymnasieskolans individuella studieplaner. Lärarna menar att IUP bidrar till en större systematik i underlagen och ett mer genomtänkt språkbruk. "Det här har förändrat mitt arbetssätt i grunden" och "Vi har ett större fokus på uppdraget nu" är några av de kommentarer som fällt under samtalen. Samtidigt som flera lärare konstaterar en utveckling på detta område säger de också att de har långt kvar. Lärarnas ambition att "äga" IUP och arbetet fram till IUP framgår tydligt av samtalen. Inte någon skola framförde åsikten att IUP var en "påläga uppifrån" eller någon liknande kommentar. Enkätundersökningen

visar att tre fjärdedelar av lärarna anser att eleverna och deras föräldrar deltar i utformningen av IUP i stor eller mycket stor utsträckning. Undersökningen visar att kvinnliga lärare oftare involverade föräldrarna än manliga lärare gjorde.

Flera lärare är dock tveksamma till IUP som universalverktyg för individuell planering och uppföljning. ”Det viktiga är den uppföljning som sker fortlöpande under terminen. Utvecklingssamtalet och IUP samlar upp informationen men är inte det viktiga” (lärare). Därför arbetar man på många ställen med veckovisa avstämningar. Det handlar då i regel om någon form av beskrivning eller utvärdering av den gångna veckan. Denna elevdokumentation kan se olika ut, men gemensamt är att den skall tas hem till föräldrarna som kvitterar att de har tagit del. Lite högre upp i årskurserna, där delar av uppföljningen är mer ämnesinriktade, har man skapat andra kanaler. Där kan eleverna själva prata direkt med respektive lärare och det är också möjligt för föräldrarna att ta enskilda kontakter med läraren via telefon eller genom enskilda samtal.

4.1.4 IUP bidrar till elevens kompetensutveckling

Vi har under våra besök i åk 6 stött på en riklig förekomst av pärmar, loggböcker, dagböcker och portfolios. Med dessa hjälpmedel vill man träna eleverna att tidigt, ofta redan från förskolan och mer systematiskt, observera och dokumentera sina egna framsteg. En lärare beskrev detta så här: ”Eleven har sin IUP i sin portfolio och dokumenterar lärandet som visar på att eleven är på väg mot dessa mål. Vid nästa samtal gör eleven en bedömning av sitt lärande med portfolion som underlag”. Att eleven på detta sätt blir delaktig i utformandet av det egna fortsatta lärandet, gör att hon/han bättre förstår syftet med den verksamhet som bedrivs, vilket i sin tur för med sig större engagemang och arbetslust. Vi fick under våra samtal med eleverna många belägg för detta när eleverna med iver och stolthet visade upp sina pärmar och elevböcker. Enkätundersökningen visar som nämnts att tre fjärdedelar av lärarna anser att eleverna och deras föräldrar deltar i utformningen av IUP i stor eller mycket stor utsträckning. Enkätundersökningen visar också att de flesta lärare och rektorer är överens om att IUP stödjer elevens kunskapsmässiga och sociala utveckling. Var femte lärare anser att IUP har liten eller mycket liten betydelse för elevens kunskapsutveckling medan närmare en tredjedel anser att IUP har liten eller mycket liten betydelse för elevernas sociala utveckling. Rektorerna är överlag mer positiva till hur IUP kan stödja elevens utveckling. Nio av tio rektorer anser att den har stor eller mycket stor betydelse för elevens kunskapsmässiga utveckling och nästan lika många anser att den har stor eller mycket stor betydelse för elevens sociala utveckling.

Det finns en skillnad mellan årskurserna i hur viktig lärarna anser att IUP är. Bland lärarna i årskurs tre anser nio av tio att IUP har stor eller mycket stor betydelse för elevens kunskapsmässiga utveckling, jämfört med tre av fyra lärare i årskurs åtta. Samma mönster kan ses i lärarnas åsikter om elevens sociala utveckling, fyra av fem lärare i årskurs tre tyckte att IUP har en mycket stor betydelse, jämfört med tre av fem lärare i årskurs åtta.

En tydligt uttryckt ambition hos lärarna är att IUP skall göra det möjligt att följa elevernas utveckling från förskolan och uppåt genom loggböcker och liknande instrument. Detta försvåras emellertid enligt flera lärare på grund av betygen. Redan från år 7 och uppåt får betygen en allt större påverkan på utvecklingssamtalen och IUP. Det är mycket ovanligt att elevportfolion eller loggboken lever kvar i de högre årskurserna.

4.1.5 Arbetet med IUP är tidskrävande men ger mycket tillbaka

De synpunkter som framkommit kring IUP visar att man upplevt arbetet tidskrävande inledningsvis. I takt med att man inser nyttan med den tid man lägger ned på arbetet med individuell planering, uppföljning och dokumentation säger man att man "får mycket tillbaka" och den tid man lägger ner ses som en god investering. Synpunkten framfördes oftare av lärare i de lägre årskurserna. På en skola sa man att man ville ha mer tid för att förfina arbetet med IUP, t.ex. önskade man utveckla gemensamma bedömningsmatriser. Fyra av fem rektorer i enkätundersökningen säger att det finns särskild tid avsatt för lärarna att arbeta med underlag för utvecklingssamtalen och IUP. Däremot är det enbart hälften

av lärarna som säger att de har denna tid.

På några skolor med en stor andel elever i behov av stöd arbetar man med åtgärdsprogram för alla elever som ej uppnått målen i åk 5, ett arbete som tar mycket tid och kraft. Här upplevde lärarna skrivandet av en IUP för just dessa elever som ett onödigt ”dubbelarbete”. Uppföljningen av kommunstudien visade på frågan om tidsåtgången för dokumentation och förberedelse inför utvecklingssamtal att arbetet upplevs som betungande. Detta framfördes särskilt av lärare på de skolor där många elever är föremål för åtgärdsprogram. Från ett par kommuner framhölls att detta i grund och botten är en organisationsfråga och att det går att hitta kreativa lösningar för att göra dokumentationen mindre betungande för både lärare och elever. Enkätundersökningen ger visst belägg för att lärarna önskar sig mer av sådana underlättande insatser från skolledningens sida.

4.2 Problembilder och frågor kring IUP

4.2.1 Sekretessfrågan är problematisk

”En individuell utvecklingsplan är en allmän handling. Den skall inte innehålla uppgifter av integritetskänslig karaktär” (Skolverkets allmänna råd och kommentarer s.17).

Dokumentets status visavi offentlighetsprincipen skapar osäkerhet hos lärarna. Man funderar mycket på vad man får och inte får skriva. Frågorna kring vad som kan lämnas ut och till vem och procedurerna kring detta är olösta och föremål för intensiva diskussioner på samtliga ställen vi besökt. På några ställen löser man detta dilemma genom att försöka dra en skarp gräns mellan underlagen för utvecklingssamtalen som då behandlas som arbetsmaterial och IUP-dokumentet. Det senare blir i många fall ytterst kortfattat. Den mesta och ibland viktigaste informationen förmedlas muntligt under utvecklingssamtalen och IUP reduceras till ett summariskt beslutsprotokoll. Beträffande frågor om handhavandet av dokumenten och arkivering råder fortfarande stor osäkerhet att döma av respondenternas utsagor. Här finns än så länge få riktlinjer från den nämnd som svarar för kommunens skolverksamhet. Uppföljningen av kommunstudien visade att meningarna är delade i sekretessfrågan. Från några kommuner framhölls att frågor kring sekretess och förvaring av dokumenten upplevts som problematiska av lärarna och möjligen varit ett hinder i utvecklandet av IUP-verktyget och en försvårande faktor i kommunikationen med föräldrarna. Andra kommuner menar att frågan inte aktualiserats särskilt mycket eller att man funnit tillfredsställande lösningar på detta.

4.2.2 IUP ger inga avtryck i skolans kvalitetsredovisning

”Den samlade och systematiserade kunskap som skolan får om varje elevs utveckling, utgör underlag för lärarens och arbetslagets planering. Det ger också skolan möjlighet att samlat se över och analysera sin verksamhet och synliggöra vilka behov av utveckling som finns på såväl grupp-, ämnes- som skolnivå. På så sätt blir dokumentationen en betydelsefull del i skolans ständigt pågående kvalitetsarbete”(Skolverkets allmänna råd och kommentarer s. 11).

Vi ser inga tecken på att erfarenheterna av det intensiva arbetet med individuell planering och dokumentation i samband med IUP tas till vara i skolans kvalitetsredovisning. Denna förefaller leva sitt eget liv och nämns över huvud taget inte i de samtal kring IUP som vi fört med rektor och lärare. Malmöforskarnas analys av ifyllda dokument (se bilaga 5) ger ytterligare belägg för att miljön och sammanhanget kring lärandet uppmärksammas i ringa utsträckning. IUP skall utgöra ett underlag för läraren och arbetslaget att i sitt arbete planera *den egna* arbetsinsatsen. Rektor ska i sin tur använda dessa underlag för att på en övergripande nivå analysera sitt ansvarsområde, dvs. de resursmässiga förutsättningarna, organisation och ledarskapsfunktioner. På detta sätt fångas information in på ett sätt som möjliggör för varje ansvarsnivå att göra justeringar i verksamheten. Beslutsunderlag för förbättringsarbete skapas.

Vår erfarenhet är att denna ”uppföljnings- och planeringskedja” är svag och att informationsutbytet mellan de olika ansvarsnivåerna brister. IUP-dokumentet och det uppföljningsarbete som föregår dessa är viktiga underlag för den samlade verksamhetsanalys som skall präglade skolans kvalitetsredovisning. Detta kräver dock ett systematiskt arbete i flera led.

4.2.3 IUP och de duktiga eleverna

En grundtanke bakom IUP är att den skall vara betydelsefull för *alla* elever. När vi frågat om detta, visar det sig att lärarna i första hand har lagt ner arbete på att hitta lösningar för de elever som inte fullt ut klarar uppställda mål. Man saknar på de flesta håll strategier för att hitta bra insatser och utmaningar för duktiga eller särbegåvade elever. Dessa elever och deras föräldrar menar att de alltför ofta bara får höra att det går bra och att det bara är att fortsätta i samma stil som förut. De saknar de utmaningar som skulle kunna utformas utifrån målen att sträva mot i läroplan och kursplaner.

4.2.4 Färdiga mallar riskerar att slå ut beprövad erfarenhet

De samtal vi fört med lärarna indikerar att de som varit trygga i sitt eget sätt att följa upp och dokumentera elevernas kunskapsutveckling genom IUP kan bli osäkra på om de har gjort rätt. ”Skall jag lämna min röda pärm nu som varit ett

så bra stöd för mig i uppföljningen av barnen” frågar sig en lärare med lång erfarenhet. Det finns alltså en risk att lärare alltför snabbt och utan egentlig grund släpper beprövad erfarenhet som visat sig fungera väl, i synnerhet där lärarna oreflekterat erbjuder externt framtagna mallar och blanketter.

4.2.5 Utvecklingssamtalen upplevs ligga alltför glest för att kunna ge snabb och konkret återkoppling

Enligt grundskoleförordningen skall utvecklingssamtal hållas minst en gång varje termin. Inget hindrar dock att sådana samtal sker oftare. Inget finns heller angivet om när på terminen utvecklingssamtalet bör ligga.

Flera av de föräldrar vi talat med upplever att tiden mellan utvecklingssamtalen är för utsträckt för att de skall känna sig fullt uppdaterade om sina barns framsteg. Även många lärare anser att det går för lång tid mellan utvecklingssamtalen. De menar att det krävs en tätare uppföljning och man vill därför utveckla de dagliga och veckovisa uppföljningsrutinerna med hjälp av elevdagböcker och veckoscheman.

Sett till själva utvecklingssamtalet har både föräldrar och elever på flera ställen framfört en kritisk synpunkt. De menar att lärarna uttrycker sig i alltför allmänna positiva termer, som ger litet av saklig och användbar information. ”Min fröken kunde gärna vara litet mer rakt på sak”, säger en elev vi talat med. För att kunna stödja eleverna så att de utvecklas i riktning mot målen behöver skolans insatser för arbetet med IUP beskrivas på ett konkret sätt. Majoriteten av lärarna anser att skolans insatser, både för elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling, beskrivs konkret. Dock anser 14 procent av lärarna att insatserna för elevernas kunskapsmässiga utveckling beskrivs på ett mycket generellt sätt. 19 procent av lärarna tycker samma sak om insatserna för elevernas sociala utveckling. Rektorerne anser att insatserna är mer konkret beskrivna än vad lärarna anser, och av dem anser bara sex respektive sju procent att insatserna kan beskrivas som mycket generella.

4.2.6 Praxis varierar vid stadiövergångar

Vad gäller IUP:s roll vid stadiövergångar och överlämnande av information om eleven, varierar uppfattningarna och praxis mellan kommunerna. På en skola ansåg lärarna att IUP som informationsbärare var otillräcklig. Man fortsatte därför att använda ett tidigare utarbetat och mer omfattande material med fokus på elevernas kunskapsstatus.

Samma synsätt speglas i den praxis som utvecklats i en annan av de besökta kommunerna: ”Pedagogisk överlämning till gymnasieskolan görs för elever som inte är behöriga till nationellt program eller som har ett meritvärde under 100 poäng eller där det finns andra särskilda skäl.”

I ytterligare en annan kommun ansåg lärarna att det viktigaste syftet med IUP är att eleven skall känna motivation och delaktighet i sin egen kunskapsutveckling - ”här och nu”. Detta väger tyngre än syftet att föra information vidare till mottagande lärare. ”Utformningen av IUP skall vara avhängigt syftet” (lärare).

4.2.7 Datoriseringen av IUP är på gott och ont

Datorisering av elevdokumentation och IUP prövas av flera kommuner och härvid har man kommit olika långt. Gemensamt ser man dock flera vinster med att lägga in uppgifter på dator och menar att det förenklar administrationen för lärarna, eleverna blir mer engagerade och delaktiga i processen och föräldrarna får snabb och bra återkoppling. Samtidigt ser man risker med en långt driven datorisering, t.ex. att mallarna kan bli alltför stereotypa och begränsande eller att kommunikation via datorn får ersätta samtalet. Man pekar också på problemet med att inte alla föräldrar har tillgång till dator. En utvecklingsledare gav följande kommentar: ”Se upp med att köpa ett färdigt system och sedan utforma en grundtanke om IUP från det. Då finns det risk för att själva IUP-processen får lida för det.”

I samband med den genomgång av IUP-mallar som genomförts av Malmö högskola (se bilaga 5) kunde i några kommuner jämförelser göras mellan mallar som användes redan 2002 och mallar som var i bruk 2006, alltså efter införandet av bestämmelser om IUP. I en av dessa kommuner användes vid den förra studien en IT-baserad mall, Logg It, där områdena benämndes Livsområden. Inskickade svar från rektorerna i kommunen visar att man numer arbetar med samma områden men inte längre använder Logg It.

Hur elektroniskt lagrad information skall behandlas och lagras är reglerat av datainspektionen. Det är emellertid oklart hur kända och tillämpade dessa bestämmelser är ute i kommunerna.

4.2.8 IUP i förskola och skola

Skolverket publicerade 2004 en första nationell utvärdering av förskolan (Skolverket 2004) efter införandet av förskolans läroplan. Utvärderingen visar att många förskolor utformar individuella utvecklingsplaner, ofta efter politiska beslut eller krav från ledningsansvariga i kommunen. Detta trots att det i förskolans läroplan inte finns några individuella mål att uppnå och därför inte heller några bestämmelser om individuella planer.

De positiva effekter av införandet av IUP som vi kunnat se beträffande grundskolan, t.ex. en professionalisering, beskrivs på sina håll som lika tydliga på förskolan. Förskollärare ingår där som en likvärdig och drivande part i

utvecklingsgrupper kring IUP. I flera av de kommuner vi besökt fungerar förskolan som en viktig inspirationskälla när det gäller att utveckla nya dokumentationstekniker. I en av de besökta kommunerna riktades särskilda medel för utveckling av individuell planering och dokumentation exklusivt till förskolan i syfte att skapa ett utvecklingstryck upp genom systemet.

4.2.9 IUP som produkt och process - definition

”Den individuella utvecklingsplanen ersätter inte åtgärdsprogrammet. En del elever kommer att ha både en individuell utvecklingsplan och ett åtgärdsprogram. Den individuella utvecklingsplanen upprättas i anslutning till utvecklingssamtalet, som ska genomföras minst en gång per termin” (Skolverkets allmänna råd och kommentarer s. 15).

Vid de samtal som förts med rektorer och lärare har definitionsfrågan varit en central fråga. Man talar omväxlande om IUP som en produkt, en blankett eller ett formulär som skall upprättas och om IUP som en process, ett arbete som sträcker sig från insamlande av underlag inför utvecklingssamtalet via genomförandet av utvecklingssamtalet fram till sammanfattningen av utvecklingssamtalet i form av fortsatta steg för utveckling. Definitionsproblematiken skulle också kunna beskrivas som en oreflekterad växling mellan IUP som ett slutprotokoll och arbetet inför IUP. Definitionen av IUP varierar mellan skolorna. De skolor som tidigt startat ett utvecklingsarbete med individuell planering, uppföljning och dokumentation talar oftare om IUP i processstermer. Det råder vidare olika uppfattningar om vad IUP skall innehålla i förhållande till åtgärdsprogrammet.

4.2.10 IUP-dokumentet

”Den individuella utvecklingsplanen bör innehålla både kortsiktiga och långsiktiga mål. Samtidigt som konkreta och kortsiktiga mål formuleras, får målen att sträva mot inte tappas ur sikte” (Skolverkets allmänna råd och kommentarer s.14).

”Uppgifter i utvecklingsplanen och sådan information som avses i andra stycket får inte ha karaktären av betyg” (7 kap 2§ grundskoleförordningen).

Forskarna Ann-Christine Vallberg Roth och Annica Månsson lyfter fram följande resultat från sin genomgång av insamlade IUP-dokument. Analysen bygger på ett begränsat antal planer och har genomförts i ett relativt tidigt skede av implementeringsprocessen.

- Med något undantag läggs fokus på **vad** eleven skall utveckla snarare än **hur** lärandet skall gå till och vilka insatser som krävs.
- Snarare tillbakablick och nulägesbeskrivningar än framåtblickande målformuleringar.

- Snarare inriktning mot uppnåendemål än mål att sträva mot.
- Från relativ kunskapsinriktning i resursstark stadsdel till relativt stark fokus på sociala mål i landsbygdskommun.
- Från social tonvikt i lägre skolår till dominans av kunskapsorienterade mål i högre skolår.
- Växlande förekomst och dominans av betygsliknande respektive personliga omdömen i relation till skolår, kommun och stadsdel.

Forskarna menar vidare att dokumenten domineras av att eleven själv har stort inflytande och ansvar över vad som står i planen, men att lärarnas makt och tolkningsföreträde ändå är relativt framträdande. Vidare syns i dokumenten få tecken på att föräldrar och elever har lämnat reflekterande bidrag. Endast i ett fåtal elevers dokument behandlas miljön och sammanhanget kring lärandet. Enbart svenskt skriftspråk och gott om facktermer förekommer i såväl mallar som ifyllda planer och fria skrivningar, vilket kan innebära problem för elever med annat modersmål än svenska och deras vårdnadshavare att förstå texten.

Att döma av de synpunkter som framfördes under uppföljningen av kommunstudien upplevs betygssättningen försvåra för den mer framåtsyftande grundtanken med IUP. Dokumenten blir mer betygsliknande i takt med att betygen får en större aktualitet för föräldrar, elever och lärare. Resultaten från kommunstudien att IUP har en starkare förankring hos lärarna i de lägre skolåren bekräftas av enkätundersökningen. Någon menade att det är viktigt att i utvecklingsplanen upprätthålla en balans mellan mer betygsliknande, summativa omdömen och framåtsyftande aspirationer för att eleven skall få en realistisk uppfattning om vad som går att uppnå och slippa besvikelser längre fram. Framför allt gäller detta elever som siktar på de högre betygsstegen.

5. Diskussion och slutsatser

Decentraliseringen av skolan i början av 1990-talet innebar att ett ökat organisatoriskt ansvar lades på rektor och lärare, samtidigt som lärarna vad gäller val av innehåll och metoder gavs ett större ansvar. Många lärare har enligt egen utsago "fastnat i möten och konferenser" för att dryfta frågor som rört allt som måste fungera runt undervisningen – program, planer, organisationsformer etc. Reaktionen på många ställen har varit: "Det är så mycket runt undervisningen som tar upp vår tid, det blir ju ingen tid över till barnen." Den tid man vill ha till eleverna handlar till stora delar om att man vill kunna följa upp varje elev för att så långt möjligt försäkra sig om att var och en är med på tåget. När bestämmelserna om individuella utvecklingsplaner för alla elever kom, blev detta för många lärare ytterligare en bekräftelse på hur viktigt det är med en systematisk uppföljning och planering av verksamheten i skolan. Lärarna har med IUP fått ett verktyg som stämmer väl med den professionella självbilden.

Enligt Skolverkets iakttagelser och utifrån de utsagor som lämnats vid kommunbesöken går det att läsa av en tydlig scenförändring. Ingen talar längre om ingrepp ovanifrån som stör verksamheten. Man tar istället tacksamt emot stöd och råd från den statliga och kommunala nivån och tar stort eget ansvar för att vidareutveckla den individuella uppföljningen av eleverna och den individuella utvecklingsplanen. Myndigheten för skolutveckling säger i sin rapport⁹ följande om ett förändrat klimat i skolorna:

"Fler lärare är nu engagerade och känner lust till utvecklingsarbetet. De pratar och diskuterar skolutveckling samt sprider resultat till varandra. Andra tecken är att läroplanen är mer tydliggjord och att lärarna är mer medvetna om de nationella målen för utbildningen".

Våra iakttagelser från skolbesöken och resultaten från den bredare enkätundersökningen till 600 skolor kan i huvudsak bekräfta denna bild.

En grundläggande förutsättning i ett mål- och resultatstyrt system är att berörda parter är väl förtrogna med de mål som ställts upp för verksamheten. Utan goda målkunskaper är risken uppenbar att man famlar i blindo. Den bild vi fått genom skolbesöken visar att det finns goda förutsättningar att arbetet med IUP på sikt leder till ökad målkunskap hos såväl skolans personal som elever och föräldrar. Om man till detta lägger den tydliga professionaliseringseffekt som IUP:n på många håll redan har fått, kan man se den individuella utvecklingsplanen som ett lyckat fortbildningsprojekt.

Det vi har kunnat konstatera om professionaliseringseffekten är dock inte utan förbehåll. Paradoxalt nog kan IUP:n, om den blir alltför mekanisk och

⁹ Myndigheten för skolutveckling (2003). *Individuell planering och dokumentation i grundskolan*. (Dnr 2003:251). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

mallarna får ersätta lärarens erfarenhetsbaserade ”tysta” kunskap, leda till en deprofessionalisering. Karin Wennbo pekar i sin analys av individuell planering just på denna risk¹⁰:

”Skolor som inte upplever att en IUP är en metod som förbättrar det dagliga arbetet i skolan hamnar lättare i metodtänkande. Man köper oreflekterat ett koncept eller mall utan att göra professionella ställningstaganden kring effekter”.

Frågan är vad det betyder att IUP definieras på så olika sätt. Är inte det viktiga att varje elev uppmärksammas och får det stöd som leder vidare? Det finns dock anledning att med utgångspunkt i grundskoleförordningen bestämma sig för hur IUP skall definieras. När man inser att IUP enligt bestämmelserna står för det dokument som upprättas efter genomfört utvecklingsamtal och inget annat, undanröjer det onödiga funderingar om vad som kan skrivas och vad som kan tas upp muntligt.

Uppföljning och dokumentation sker, att döma av vad Skolverket kunnat iakttä i de besökta kommunerna och vad som framkommit från analyserna av insamlade planer, i en utpräglat individuell kontext och tas sällan som utgångspunkt för åtgärder på grupp- och organisationsnivå. Detta är också den risk med individuellt utformade planer som UNESCO särskilt vill varna för (se bilaga 4). Expertgruppen som utredde frågan om individuella utvecklingsplaner för alla elever gav också starkt uttryck för att utvecklingsplanen skulle ses relationellt¹¹:

”En viktig utgångspunkt i arbetet med en individuell utvecklingsplan är att såväl möjligheter som behov av stöd ses relationellt, dvs. i det sammanhang som eleven är en del av. En konsekvens av detta blir att elevens sociala och kunskapsmässiga utveckling måste beskrivas på individ-, grupp- och organisationsnivå i relation till målbeskrivningarna i läroplanen” (Ds.2001:19 s.31).

Vår slutsats är att IUP på denna punkt ej motsvarat ställda förväntningar.

Det som oftast framförs som hinder för att reformen skall bli framgångsrik är att dokumenten blir allmänna handlingar som är offentliga. Om elever, pedagoger och föräldrar av integritetshänsyn avstår från att ta upp väsentliga frågor är risken stor att hela IUP-reformen trubbas av. Detta märks redan i kontakter med skolledare och pedagoger runt om i landet att döma av utbildningsinspektionens iakttagelser¹².

Problemet är enligt Skolverkets bedömning i hög grad en fråga om kompetensutveckling i det man skulle kunna kalla för *bedömningsförmedling*, som innefattar hur läraren underbygger och språkligt formulerar sina bedömningar.

10 Wennbo K (2005). *Individuell planering – ett led i en önskvärd pedagogisk utveckling?* Göteborg: ISBN :91-9731197-7-5.

11 Ds. 2001:19. Stockholm: Utbildningsdepartementet

12 Skolverket (2007). *Tre år med utbildningsinspektionen.*

När läraren känner tryggheten att inte hamna i kommunikativa dilemman kommer sannolikt sekretessfrågan och offentlighetsprincipen att upplevas mindre problematiska.

Upprättandet av individuella utvecklingsplaner inom förskolan är inget krav i gällande regelverk. Flera kommuner föreskriver ändå i sin skolplan att IUP skall upprättas i förskolan. Att begreppsdefinitionerna och praxis på den kommunala nivån inte överensstämmer med det statliga regelverket upplevs som problematiskt av många lärare och förskolepedagoger. Med anledning av att många föräldrar, pedagoger och kommunföreträdare hört av sig till Skolverket med frågor om vilka bestämmelser som gäller, har Skolverket tagit fram en PM¹³ för att underlätta hanteringen av frågan. Här redogörs för de uttalanden som gjorts av regeringen och de regler som gäller bland annat beträffande sekretess.

IUP skall ge eleverna större inflytande och delaktighet i att ställa upp egna utvecklingsmål. Dessa blir emellertid ofta inriktade på ett görande i det korta perspektivet t.ex. inte prata på lektionerna, komma i tid, läsa fler böcker etc. Lärarens mål formuleras mer i termer av kunskapskvaliteter som eleven behöver utveckla. Här finns ett spänningsförhållande som handlar om problemet med att översätta målen i termer som eleven förstår. Risker är stora att IUP:n fylls med utvecklingsmål som inte har så mycket med de mer kvalificerade och långsiktiga målen att sträva mot att göra. IUP blir då inte det framåtsyftande verktyg som läraren hoppas på. I de fall där stort ansvar läggs på eleven att i utvecklingstermer sammanfatta vad som avhandlats i utvecklingssamtalet finns dessutom en risk att läraren förlorar auktoritet över vad som tas upp i planen som utvecklingsmål. Pedagogikprofessorn Bengt Person är i boken "Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv" inne på just denna tankegång¹⁴:

"Kanske har lärarnas strävan efter att möta eleven utifrån hennes förutsättningar inneburit att de frånsagt sig sin professionella identitet i ängslan över att inte vara tillräckligt demokratiska." (s.139)

En viktig fråga att diskutera är hur relationerna mellan föräldrar, elev och lärare/skolledning ser ut när det gäller möjligheter till påverkan i arbetet med IUP. Som nämnts ovan är goda kunskaper om målen för verksamheten av stor vikt om man skall kunna påverka vad som sker. Skolverkets bild är att lärare och i flera fall även elever är på god väg att höja sin målkunskap på ett sätt som kan leda till att många föräldrar blir distanserade och därmed inte kan delta i dialogen utifrån samma kunskapsgrund. Vi kunde i våra möten med föräldrarna notera att flera hade sin egen skolgång som referens för diskussionerna om dagens skola. Det finns samtidigt en insikt hos lärarna att man måste skapa

13 Skolverket (2006). PM 2006-06-15. Stockholm: Skolverket.

14 Egelund N. Haug P. Persson B (2006). Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv. Stockholm: Liber.

möjligheter för föräldrarna att bli mer kompetenta rörande läroplanens mål och syften om dialogen skall fungera på ett optimalt sätt. Att bjuda in föräldrarna till samtal räcker inte. Det krävs också ordentlig information, annars finns risken att skolan tar över för mycket och relationen blir ojämlig.

Utvärderingen visar vidare behovet av andra system för uppföljning och kommunikation än vad utvecklingssamtalen kan erbjuda, särskilt vad gäller den ämnesvisa uppföljningen. För att möta detta utvecklar man veckovisa avstämningar t.ex. veckotest, elevdagböcker och loggböcker, dvs. en annan typ av dokumentation än IUP-dokumentet, som ju skall vara en sammanfattning av utvecklingssamtalet vad gäller fortsatta insatser och överenskommelser. Utvecklingssamtalet och IUP kan alltså ses som en nödvändig men ej tillräcklig förutsättning för en väl fungerande individuell planering och uppföljning.

Skolverkets kommun- och skolbesök väcker ytterligare funderingar kring vilken roll man ger den individuella utvecklingsplanen. En del av de personer vi samtalat med ser IUP som en genuint individuell företeelse med fokus på den enskilde elevens situation relaterad till sin egen utvecklingstakt och till strävansmålen. Med den utgångspunkten ser man individens IUP som oberoende av vad den genomsnittlige eleven förväntas klara av vid en viss tidpunkt i utbildningen. Varje elev skall få utvecklas i sin egen takt. I motsats härtill finns det de som hävdar att IUP skall vara ett dokument i vilket man uttrycker vad eleven skall/bör göra för att hålla en viss takt i förhållande till förväntade resultat. Det kan vara svårt att i dagens skola hävda den enskilde elevens rätt att utvecklas i sin egen takt, i synnerhet när eleven når de högre årskurserna. När det börjar handla om betyg och urval till vidare studier är det uppnådda och ej uppnådda gränser som står i fokus. Det handlar då inte om att utvecklas i egen takt, utan i den takt som systemet bestämmer. När en lärare, som genomfört ett stort antal utvecklingssamtal där elevens egen utvecklingstakt stått i centrum, ställs i situationen att föra samtalet med eleven och föräldrarna i termer av godkänt/icke godkänt kan hon uppleva stor frustration. Bestämmelsen att IUP ej får innehålla några betygsliknande omdömen i kombination med att betyg skall sättas i de senare grundskoleåren, där utfallet betyder att mycket står på spel för föräldrarna och eleverna, upplevs av majoriteten av de rektorer och lärare vi talat med som en stor och svårlöst problematik. I detta sammanhang vill Skolverket erinra om att riksdagen nyligen fattat beslut om att det riksdagsuttalande som bestämmelsen bygger på inte längre skall gälla (prop.2006/07:86).

Skolverket vill avslutningsvis ge följande juridiska kommentar till resultaten:

Resultatet visar att bestämmelsen i 7 kap 2 § grundskoleförordningen uppfattas som otydlig och tillämpas på olika sätt. Bestämmelsen bör därför ses över i sin helhet från juridisk teknisk synpunkt. Det bör framgå tydligare att IUP är ett framåtsyftande dokument där läraren vid utvecklingssamtalet sammanfattar

vilka insatser som behövs för att eleven skall nå målen och i övrigt utvecklas så långt möjligt inom ramen för läroplanen och kursplanerna. Skillnaden mellan IUP som ett dokument för alla elever och åtgärdsprogram som avser elever i behov av särskilt stöd bör också förtydligas.

Resultatet visar också att sekretessfrågan och hanteringen av IUP som allmän handling är problematisk och är inte löst på ett tillfredsställande sätt. Det saknas än så länge riktlinjer eller generella anvisningar från ansvarig nämnd i kommunerna. Utvecklingen mot tätare avstämningar av elevernas kunskaper kommer att öka betydelsen av att skolorna kan hantera sekretessfrågor. Även om kommunerna i hög grad kan komma till rätta med dilemmat för lärarna genom kompetensutveckling, bör enligt Skolverkets bedömning sekretessfrågan lösas i enlighet med vad Skolverket tidigare framfört¹⁵. Hur IUP skall hanteras av skolorna avseende allmänna handlingar bör också övervägas.

Även om IUP ännu inte svarar upp mot alla de syften och krav som är uppställda går det att redan nu att konstatera en viktig effekt. Införandet av individuella utvecklingsplaner för alla elever har bidragit till att lärarnas medvetenhet ökat om att ytterligare fortbildande steg behöver tas inom flera områden. Hit hör behovet av ökad målkunskap, en större systematik i uppföljningen av varje elev, ett mer nyanserat, adekvat och gemensamt språkbruk i utvecklingssamtalen samt vikten av att föräldrarna blir bättre insatta i skolans mål och arbete.

15 se remissyttrande över Sekretess i elevernas intresse U 2003/4731/S och IUP i grundskolan och motsvarande skolförmer Dnr U2004/2868/S.

6. Litteratur

Ds. 2001:19. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Bengtsson, Catharina; Toft Persson, Maria (2005) Individuella utvecklingsplaner - en studie av ett utvecklingsarbets förberedelse. Högskolan Kristianstad/ Enheten för lärarutbildning.

Egelund N; Haug P; Persson B (2006). Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv. Stockholm: Liber.

Eliasson, Lena; Persson, Mia (2005). Individuella utvecklingsplaner i särskolan - En kvalitativ intervjustudie med arbetslag och deras syn på IUP. C-uppsats. Högskolan i Kristianstad.

Förskola i brytningstid. Nationell utvärdering av förskolan. Rapport 239:2004. Stockholm: Skolverket (www.skolverket.se).

Giddens, Anthony (1997). Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken. Göteborg: Daidalos.

Grundskoletidningen (2005) nr 6. Solna: Fortbildning AB.

Henningson, Anette (2006). IUP i skolan: Vad tycker lärare och elever om IUP och hur implementeras IUP i skolan? Examensarbete 10 poäng. Karlstad: Karlstads universitet.

Jönköpings kommun (2005). Utvecklingssamtal, individuell utvecklingsplan och åtgärdsprogram. Kommunikation-Dokumentation-Organisering. Stödmaterial för skolutveckling. Jönköping: Skol- och Barnomsorgsförvaltningen.

Larsson, Sara; Bengtsson, Marie-Louise (2006). Möjligheter och hinder i arbetet med individuella utvecklingsplaner i grundskolan. Examensarbete 10 poäng. Växjö: Växjö universitet.

Miles, M.B. and Huberman, M.A (1998). Qualitative data analysis. London: SAGE Publications, Ltd.

Moreau, H. Wretman, S. (2005). Individuella utvecklingsplaner och allmänna råden. Lund: Studentlitteratur. Artikelnummer. 6145.

Myndigheten för skolutveckling (2004). Individuell planering och dokumentation. (Dnr 2003:251). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Oscarsson, Margareta. Förväntningar på IUP. Examensarbete 10 poäng. Karlstad: Karlstads universitet.

Pedagogiska magasinet (augusti 2006). Stockholm: Lärarförbundet.

SFS 1994:1194, 7 kap. 2 §.

SFS 1994:1194. Grundskoleförordningen 7 kap. 2 §.

Skolverket (2005). Allmänna råd och kommentarer Den individuella utvecklingsplanen. Rapport nr 05:920. Stockholm: Skolverket.

Stenholm, Victoria; Liljedahl, Maria (2006). Inför individuella utvecklingsplaner - en studie om undervisning och dokumentation. C-uppsats. Örebro: Örebro Universitet/Pedagogiska institutionen.

Skolverket (2006). Individuella utvecklingsplaner i förskolan. PM 2006-02-23.

Skr. 1998/99:121. Stockholm: Regeringskansliet.

Skr. 2001/02:188). Stockholm: Regeringskansliet.

U2002/3239/S. Uppdrag till Statens skolverk avseende Individuell planering och dokumentation grundskolan Myndigheten för skolutveckling (2003). Individuell planering och dokumentation i grundskolan. (Dnr 2003:251). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Utbildningsdepartementet (2003). Alla skolor skall vara bra skolor - kvalitetsprogram för skolan. Artikelnummer U03.005. Stockholm: Regeringskansliet.

Zetterström, Agneta (2003). Att arbeta med individuella utvecklingsplaner och portfolio för förskolan och skolan. Handboken. Helsingborg: Förlagshuset Gothia.

UNESCO (2001). Open file on inclusive education. Support materials for managers and administrators. www.unesco.org

Vetenskapsrådet (2002). Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. Stockholm: Elanders Gothab.

Vinterek, Monika (2006). Individualisering i ett skolsammanhang. Forskning i fokus, nr 31. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Wennbo, K (2005). Individuell planering – ett led i en önskvärd pedagogisk utveckling? Göteborg: ISBN :91-9731197-7-5.

Wennbo, K (2005). Individuell uppföljning. Göteborgs: Skolutvecklingsenheten.

www.skolutveckling.se

BILAGA 1

Beskrivning av det empiriska underlaget

Under våren 2006 genomfördes besök i fem kommuner av olika storlek. Först besöktes skolhuvudmannens ansvarige tjänsteman i den centrala förvaltningen. Därefter besöktes en skolenhet i respektive kommun. Urvalet av kommuner var som följer.

Göteborgs stad, en stadsdelsnämnd. En kommunal skola F - 9 med ca 350 elever. Samtal fördes med centralt ansvarig för stadsdelsnämndens skolor, skolledning och 7 lärare.

Jönköpings kommun. En kommunal skola F - 9 med ca 800 elever. Samtal fördes med en centralt placerad utvecklingsansvarig, en utbildningssamordnare, skolledningen och 11 lärare.

Lerums kommun. En kommunal skola F - 9 med ca 450 elever. Samtal fördes med en central placerad utvecklingsledare, IT-ansvarig, skolledning och 8 lärare.

Vårgårda kommun. En kommunal skola F - 9 med ca 520 elever. Samtal fördes med en sammansatt utvecklingsgrupp, skolledningen och 7 lärare.

Helsingborgs kommun. En kommunal skola 1-6 med ca 235 elever. Samtal fördes med centralt ansvarig för skolutveckling i kommunen, rektor och 5 lärare.

De kompletterande besöken i september och oktober 2006 genomfördes enligt följande översikt:

Täby kommun. En fristående skola F - 9 med ca 500 elever. Samtal fördes med rektor, 7 lärare i åk 8, 4 elever i åk 8 och 3 föräldrar till elever i åk 8.

Botkyrka kommun. En kommunal skola F - 9 med ca 500 elever. Samtal fördes med rektor, biträdande rektor, 2 lärare i åk 9, 5 elever i åk 9, 4 föräldrar till elever i åk 9.

Emmaboda kommun. En kommunal skola 0-12 år med ca 170 barn. Samtal fördes med rektor, 4 klasslärare i åk 6, 6 elever i åk 6 och 3 föräldrar till elever i åk 6.

Örnsköldsviks kommun. Kommunal skola F - 9 med ca 600 elever. Samtal med rektor, områdeschef, lärare åk 7, elever åk 7 och 5 föräldrar till elever i åk 7.

Ljusdals kommun. Kommunal skola F - 6 med ca 180 elever. Samtal med rektorsassistent, utvecklingschef, 2 lärare i åk 6, 5 elever åk 6 och 2 föräldrar till elever i åk 6.

BILAGA 2

Frågeområden IUP – innehåll, användning, tolkning av målen samt sekretess

Definitioner

- Är skillnaden och relationen till varandra klarlagd beträffande IUP, studieplan, åtgärdsprogram, skriftlig information, skriftligt omdöme, planeringsböcker, loggböcker, portfolio etc?

Förebilder

- Vilka förebilder har man haft för mallar, matriser, protokoll etc?
- Vilka stödmaterial (handböcker, normativa texter) har haft störst genomslag?
- Betydelsen av Allmänna råd och kommentarer?
- Betydelsen av MSU:s och Skolverkets konferenser?

Tidsåtgång

- Lyfter lärarna fram ökad tidsåtgång som ett problem?
- Är det stora skillnader i tidsåtgång för olika lärare?
- Hur är det beträffande tidsåtgången i relation till dokumentationens omfattning och kvalitet för lärare i Bild, Musik, Idrott och Hälsa?

Tidsanvändning

- Påverkar IUP elevernas tidsanvändning (med tanke på att de behöver tid för att bidra till underlaget)?
- Upplever lärarna att IUP-förberedelserna tar tid från undervisningen, eller ser man det som en investering för eleverna?

Föräldrar

- Hur kommer föräldrarna in i IUP-processen?
- Vilken information får föräldrarna?
- Vad vet ni om på vilket sätt föräldrarna uppfattar utvecklingssamtalen och utvecklingsplanerna?
- Vilket förhållningssätt dominerar i kollegiet? Handlar det om en förätning mellan skola och föräldrar (partnerprincipen), eller är det i särhållandets princip som råder?
- Finns det/har det funnits föräldramotstånd mot dokumentation av barnens kunskaper och egenskaper på etiska eller religiösa grunder?

Objekt - subjekt

- Hur reagerar eleverna på utvecklingssamtalen och utvecklingsplanerna?
- Känner de sig beskådade, genomlysta och uthängda genom tydliggörandet av kunskaper och förhållanden i övrigt?

Ansvar - upprättande

- Vem är ansvarig för upprättandet av IUP och dess innehåll? Är det läraren, arbetslaget, mentor eller någon annan konstellation eller enskild?
- Hur aktivt deltar skolledningen i klargörandet av ansvarsfrågan?
- Uppfattar man att frågan är tillräckligt utredd i förordningen och i Allmänna råd och kommentarer?

Ansvar - åtgärder

- Var ligger fokus beträffande ansvaret för att det är som det är och bör bli som man önskar? Är ljuset riktat på individen, gruppen eller skolan? Skall eleven klara av utvecklingen själv eller finns kraften i huvudsak i gruppen av elever? Skall skolan vända blicken mot sin egen insats och skärskåda verksamhetens uppläggning till förmån för en bättre kontext för eleven?
- Framgår det av IUP att dokumentationen bygger på en analys av undervisningen och den omgivande miljön?

Kulturell mångfald

- Hur matchas IUP gentemot mångfalden av språk och kulturer?
- Översätts planerna till respektive språk?

Hantering

- Hur förvaras IUP-dokumenterna?
- Råder klarhet beträffande allmän handling offentlig och allmän handling sekretessbelagd? Vad innebär on-line-lösningar i detta avseende?
- Finns kopior av IUP och vem har i så fall tillgång till dessa?
- IUP med till nästa stadium?

BILAGA 3

Implementeringen

Allmänna råd och kommentarer till IUP

Redan innan förordningen om IUP trätt i kraft arbetade Skolverket med att ta fram allmänna råd och kommentarer till IUP. I oktober 2005 presenterades råden på Skolverkets hemsida och den tryckta versionen kom ut i mitten av november samma år. Skolverket har valt att fokusera på syftet med IUP och dess innehåll samt skillnaden mellan IUP och åtgärdsprogram. I en bilaga till de allmänna råden finner man bestämmelser om offentlighet och sekretess. Där står bl.a. att IUP inte skall innehålla värderingar av elevernas personliga egenskaper eller uppgifter som kan anses vara känsliga för personens integritet. Det finns i de allmänna råden inga tydliga förslag på utformningen av IUP eller förslag på lämpligt arbetsmaterial.

Utvecklingsinsatser

Myndigheten för skolutveckling har under 2006 tillsammans med Skolverket genomfört konferenser på sju orter ute i landet för att informera om individuella utvecklingsplaner. Förutom information om syftet med IUP ingick inslag om formativ bedömning, kunskapssyn, offentlighet och sekretess i programmet. Inbjudna forskare föreläste och särskilt inbjudna presenterade olika pågående utvecklingsarbeten kring IUP på skolor runt om i landet. Innehållet och erfarenheter samt deltagarnas frågor under dessa konferenser finns presenterade på Myndigheten för skolutvecklings hemsida¹⁶. Myndigheten har dessutom samverkat med högskolor och kommuner i genomförandet av samverkanskonferenser och seminarier för att dryfta aktuella frågor kring IUP. Via sin hemsida har Myndigheten för skolutveckling öppnat för en dialog kring individuella utvecklingsplaner.

Den rapport som sammanfattade svaren på regeringens uppdrag att låta tjugo grundskolor utveckla formerna för individuell planering och individuell dokumentation pekar både på möjligheter och problem med IUP:^{17, 18}

”Allmänt sett så framkommer att arbetet med att hantera de nationella målen verkar vara något skolorna ägnar mycket tid och möda åt. Individuell planering och dokumentation skapar tydlighet och struktur för både elever, föräldrar och

¹⁶ www.skolutveckling.se

¹⁷ U2002/3239/S. Uppdrag till Statens skolverk avseende Individuell planering och dokumentation i grundskolan.

¹⁸ Myndigheten för skolutveckling (2004). *Individuell planering och dokumentation*. (Dnr 2003:251). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

lärare. Mål och resultat blir synliga och elever och föräldrar får god information om de nationella målen och hur eleverna utvecklas mot dessa mål. Systemet med mål att uppnå och mål att sträva mot framstår som svårt att hantera. Problemet uppstår när uppnåendemålen betonas i den individuella planeringen och dokumentationen på bekostnad av strävansmålen. Skolorna är medvetna om detta och försöker hitta metoder för att synliggöra strävansmålen och fånga resultat med utgångspunkt från dem.”

Utifrån de erfarenheter som framkommer i rapporten uppfattas individuell planering och dokumentation som ett vidare begrepp än individuella utvecklingsplaner. Utvecklingsplanerna tar sin utgångspunkt i individuell planering och uppföljning och betraktas som delar i en helhet.

Andra aktörer i implementeringsarbetet

Under åren närmast före införandet av IUP har ämnet behandlats av ett antal konsulter, tidningar och enskilda lärare. Några av dessa har fått stort genomslag ute på skolorna i diskussionerna kring IUP. Hit hör exempelvis Agneta Zetterström. Hon har med boken *Att arbeta med individuella utvecklingsplaner och portfolio för förskolan och skolan*¹⁹ med tillhörande kopieringsunderlag och föreläsningar ute i landet lanserat den s.k. ”stegmodellen”. Zetterström har valt att dela upp de olika skolämnena samt vad hon benämner ”social utveckling” i steg. Social utveckling har sex steg medan ämnena skiljer sig åt i antal steg. Barnen får kopior av Zetterströms arbetsmaterial så att de kan sätta in det i sina pärmar eller förvara dem på annat sätt.

Andra viktiga inspiratörer för lärarna i arbetet med IUP har varit Helena Moreau och Steve Wretman som genom publikationer och föreläsningar nått ut brett. Deras samlade artiklar i *Grundskoletidningen*²⁰ och i skriften *Individuella utvecklingsplaner och allmänna råden*²¹ ligger nära intentionerna i förordningen. Deras huvudlinje är att inte börja IUP-arbetet med att skapa mallar för hur planerna skall utformas, utan att börja med att diskutera pedagogisk grundsyn och andra förutsättningar för arbetet.

Roger Ellmin är en annan tongivande inspiratör på området. Han har i en serie föreläsningar och senast i skriften ”Rätt dos för lärande” - dokumentation för lärande, behandlat portfolio, utvecklingssamtal och individuella utvecklingsplaner som samordnade utgör en ”oslagbar treenighet”²². Ellmin betonar att den individuella utvecklingsplanen kräver att man utformar en arbetsgång där den individuella utvecklingsplanen sätts in i ett större sammanhang som inkluderar

19 Zetterström, A (2003). *Att arbeta med individuella utvecklingsplaner och portfolio för förskolan och skolan. Handboken*. Helsingborg: Förlagshuset Gothia.

20 *Grundskoletidningen* (2005) nr 6. Solna: Fortbildning AB.

21 Moreau H, Wretman S (2005). *Individuella utvecklingsplaner och allmänna råden*. Lund: Studentlitteratur. Artnr. 6145.

U2002/3239/S. *Uppdrag till Siatens skolverk avseende Individuell planering och dokumentation i grundskolan*
22 Ellmin, Roger (2006). *Rätt dos för lärande. Dokumentation och samtal*. Malmö: Gleerups.

ett ordentligt förarbete med tydliga mål, systematisk dokumentation och ett gemensamt språk.

Konsulter och företag på utbildningsområdet har framför allt varit aktiva när det gäller lanseringen av mallar, blanketter och dataprogram för att underlätta arbetet med IUP. Ett material som nämns i många sammanhang är Projekt- och omdömesdatabasen P.O.D.B²³. I dag finns färdiga program för skrivande, distribution och lagerhållning av individuella utvecklingsplaner - IUP online. Dessa kan på olika sätt anpassas till kommunens eller skolans önskemål och många skolor visar stort intresse för den programvara som finns ute på marknaden. Intresset är också stort när det gäller att skaffa in färdiga mallar och blanketter som man sedan anpassar efter de egna behoven.

23 Se www.podb.se

BILAGA 4

Forskarstudier kring IUP och andra källor

Ett fåtal forskningsstudier kring IUP har publicerats. Här kan nämnas Ingela Elfströms licentiatavhandling *Varför individuella utvecklingsplaner*²⁴. Elfström pekar i sin avhandling på att det finns två sidor av IUP, uppmuntran av det positiva, det barnen är bra på och sådant som barnet har svårt för eller behöver stöd i för att gå vidare. ”En av riskerna med att göra utvecklingsplaner, som många av pedagogerna tar upp, är att det negativa kan få för stor plats” (s.54). Hon säger vidare att det kan finnas ett dubbelt budskap med IUP, dels ska man se den enskilde individen och dennes olikheter, dels skall målet för individen vara att klara av alla mål. ”Du får gärna vara litet långsam, du kan få ett år till på dig, men alla ska klara av samma saker” (s.56). Avhandlingen avslutas med en diskussion om hur alternativen till individuella utvecklingsplaner skulle kunna se ut. Framför allt diskuteras pedagogisk dokumentation av kollektiva lärprocesser där barnet ses i relation till det sammanhang och de erbjudanden som förskolan/skolan ger.

Karin Wennbo, som arbetar med IUP på Skolutvecklingsheten i Göteborgs kommun, har i en magisteruppsats i specialpedagogik skrivit om individuell uppföljning och dokumentation²⁵. Hon har intervjuat sju informanter med kunskaper inom lärares yrkesetik, skolutveckling och kvalitet ur såväl ett statligt som ett forskarperspektiv.

Wennbos resultat indikerar att det är av största vikt att en IUP inte enbart fokuserar på mål att uppnå utan att mål att sträva mot får stort utrymme. I samband med intervjuerna framkom att det finns en risk att ett från staten formulerat krav på ett arbetssätt eller dokument inte per automatik kommer att leda till det önskade resultatet. Det framkommer i studien också att det är viktigt att en skolas utvecklingssträvanden har kopplingar till pedagogernas vardagsarbete för att det skall leda till en förbättring av verksamheten. Känner inte skolan att en IUP för alla elever är en metod som bidrar till en förbättring av skolans arbete, kommer arbetet med den inte att innebära någon skolutveckling. Istället finns en risk att en utveckling som redan pågår avstannar eller tappar fart och kraft.

Forskarna Ann-Christine Vallberg Roth och Annika Månsson vid Malmö högskola genomförde 2002 med medel från Vetenskapsrådet en mindre kartläggning över förekomst och framväxt av utvecklingsplaner och utvecklings-

24 Elfström I (2004). Varför individuella utvecklingsplaner. Stockholm: Lärarhögskolan.

25 Wennbo K (2005). Individuell planering – ett led i en önskvärd pedagogisk utveckling? Göteborg: ISBN: 91-9731197-7-5.

tal för yngre barn i fyra skånska kommuner.²⁶ I det empiriska materialet tonar fram en tendens till okritisk övertro till individuella utvecklingsplaner. De ser också verksamhetsskilda planer. I förskolan får de snarast karaktären av behovsdokument med fokus på barnens primära behov, medan de i skolan mer har karaktären av studieplaner med fokus på skolämnen och arbetsförmåga. I planerna framgår också skilda synsätt på vad som är skolans och hemmets uppgift. I rapporten tecknas ett antal möjligheter men också risker och utmaningar med individuella utvecklingsplaner. Bland möjligheterna nämns ökad insyn och ökat inflytande i skolans arbete för barn och föräldrar och att varje barns lärande och utveckling synliggörs för alla parter. Bland riskfaktorerna lyfter forskarna särskilt fram en otydlighet när det gäller definition, ansvarsfördelning och relation till andra dokument, att planerna blir alltför individorienterade, ej relaterade till grupp, miljö, samhälle och kultur samt risken med alltför formaliserade planer. Johan Hovfendahl, som har studerat 35 utvecklingssamtal i skolår 5, beskriver en tendens till ”förpapprade” samtal²⁷. Det skriftligt formulerade och dokumenterade väger tyngre än det i mötet verbalt formulerade och direkt upplevda. Hovfendahl menar att läraren hamnar i ett svårt kommunikativt dilemma här då de underlag hon har att utgå från vanligen är ytterst kortfattade och då väljer man att få det snabbt undanstökat. Det blir svårt att utifrån utvecklingssamtalen avgöra vilket ämne det rör sig om. ”Pigg, positiv och bra attityd” är universalverktyg som passar till alla ämnen.

UNESCOS servicematerial *Open file on Inclusive education*²⁸ pekar på följande risker med att använda individuellt inriktade planer:

“... they focus on the individual student in isolation and take too little account of any barriers to learning in the School environment (such as inappropriate teaching or inadequate teaching materials).”

“...they tend to plan for individual programmes which are separate from the mainstream curriculum and can become very narrow.”

“... the individual programmes they prescribe tend to underestimate the importance of peer learning and support” (s. 57).

26 Vällberg Roth A-C; Månsson A (2005). *Individuella utvecklingsplaner som fenomen i tiden, samhället och skolan. Paper in progress. Malmö: Malmö högskola.*

27 Hovfendahl J (2004). *Del av doktorsavhandling. Linköping: Linköpings universitet. Ur Dagens Nyheter 2005-02-21. JÄLLHAGE L. Stockholm: Dagens Nyheter.*

28 UNESCO (2001). *Open file on inclusive education. Support materials for managers and administrators. www.unesco.org*

BILAGA 5

IUP för skolår 3, 6 och 8 i fyra sydsvenska kommuner

Undersökningens bakgrund, genomförande och material

Undersökningens bakgrund och frågeställningar

Föreliggande dokumentanalys är relaterad till en tidigare studie som fokuserade framväxt och förekomst av det som senare skulle motsvara individuella utvecklingsplaner i fyra sydsvenska kommuner. Insamlingen av empiriskt material genomfördes 2002 och bestod av intervjuer och dokument i form av icke ifyllda mallar²⁹. År 2002 hade mallar utformats i tre av de fyra kommunerna. Nu, fyra år senare och efter tillägget i grundskoleförordningen att införa individuella utvecklingsplaner från den 1 januari 2006, följer vi upp den föregående studien genom att samla in material bestående av ”ifyllda” individuella utvecklingsplaner från samma kommuner i olika skolår³⁰. I föreliggande undersökning fokuseras följande:

- Dokumentens form (tom blankett, mallar etc)
- Dokumentens innehåll (ansvarsfördelning elev-vårdnadshavare-skola, balans socioemotionella mål, kunskapsmål, typ av insatser, betygslänkande omdömen och personliga omdömen)
- Dokumentens språkliga karaktär

Övergripande frågeställning:

- Vilka mönster kan utläsas relaterat till IUP för skolår 3, 6 och 8 i olika kommuners och stadsdelars skolor gällande dokumentens form, innehåll och språkliga karaktär?
- Jämförelse med insamlade mallar år 2002.

Urval, insamlingsprocess och materialets omfattning

Urvalet avgränsades till skolor i fyra sydsvenska kommuner. I urvalet ingår skolor i större städer, samt skolor i landsbygdskommun. Stadsskolorna ligger både i språkligt relativt homogena stadsdelar och språkligt heterogena stads-

²⁹ För vidare information om studien se artikel i tidskriften ”Utbildning & Demokrati” (2006), vol 15, nr 3, 31-60.

³⁰ I bilagan redovisas tentativa och partiella resultat. För mer utförlig vetenskaplig redovisning vill vi hänvisa till kommande rapporter (bl.a. i MUEP <http://dspace.mah.se:8080/>).

delar. I de valda skolorna samlas IUP in från skolår 3, 6 och 8. Planerna väljs slumpmässigt på så sätt att insändaren väljer ut var femte elev på klasslistan från respektive klass/grupp som ingår i urvalet. Materialets omfattning består av Individuella utvecklingsplaner, med i vissa fall kompletterande dokument. I varje skolår insamlades dokument rörande fem elever. Totalt skulle materialet bestå av dokument rörande 110 elever. Bortfallet beskrivs nedan. Antalet sidor per elev är mycket varierande. Materialet från landsbygdsskolorna är det mest omfattande med upp emot 25 sidor per elev, medan det minst omfattande materialet kommer från en skola i en språkligt heterogen stadsdel med 1 sida per elev. I två kommuner var insamlingsprocessen väldigt smidig och tillfrågade rektorer tillhandahöll efterlyst material inom utsatt tid.

Bortfall

Det förekommer ett visst externt bortfall. Från en kommuns språkligt heterogena stadsdel har vi endast fått fem planer från skolår 2. Enligt rektorn på skolan var det de enda han hade möjlighet att skicka, eftersom de individuella utvecklingsplanerna fortfarande var under bearbetning. Bortfallet från den språkligt heterogena skolan härrör från den kommun där vi vid den tidigare studien inte erhöll några individuella utvecklingsplaner.

Resultat

Stor variation gällande konstruktionen av IUP-mallar

Vi har grovt kategoriserat materialet utifrån mallarnas och sammanställningarnas konstruktion, från helt öppen, till i princip helt sluten/fast och standardiserad. Utifrån denna grova kategorisering gör vi ett urval av exempel som visar variationen i materialet. Den halvstandardiserade typen av mall är vanligast förekommande i det insamlade materialet.

Relativt standardiserad mall

I den språkligt relativt homogena stadsdelen förekommer olika och verksamhetsskilda upplägg och mallar för skolår 3, 6 och 8. På nästa sida visas ett utdrag från den mest standardiserade och slutna mallen för skolår 3.

Matematik

Namn:

Skriva siffrorna 0-9 rätt
Ramsräkna till 100
Ordningstalen 1-10
Talens grannar upp till 20
Tiokompisarna
Lilla plus
Lilla minus
Bestämma obekanta tal ($3+_=8$)
Formerna cirkel, kvadrat, rektangel, triangel
Klockans hel- och halvtimmar
Etc.

Halvstandardiserade mallar

Den halvstandardiserade typen av mall är vanligast förekommande i materialet. Mallen i landsbygdskommunen är likadan för alla verksamhetsformer och har benämningen "Individuell utvecklingsplan". Planen består av 5 sidor med ett antal rubriker. Under rubrikerna finns öppna fält och rader som kan fyllas i. De individuella utvecklingsplanerna kompletteras med ämnesbedömningar från skolår 3. Områdeschefen skriver: *"Vårt arbete med individuell bedömning och dokumentation består för grundskolans del av ämnesbedömningar och en mer övergripande del. Jag sänder med båda"*. Nedan visas ett utdrag från "Individuell utvecklingsplan" (övergripande del) och mallen för ämnesbedömning.

IUP-mall – övergripande del i landsbygdskommun

2 sidor beskrivning av nuläget

- Primära behov/kompetens
- Normer och värden
- Inflytande och ansvar
- Utveckling/lärande/kunskaper

Kompletterande mall för ämnesbedömning i landsbygdskommun

De pedagogiska ämnesbedömningarna relateras till mål i läro- och kursplaner samt till betygskriterier (G, VG, MVG)

Inleds med uppgifter om skola, namn och mentor. Därefter följande rubriker:

- Mål som vi arbetat med
- Måluppfyllelse
- Mål att utveckla
- Hur?

Relativt öppen mall

Från en av kommunernas språkligt relativt homogena skola, finns ett exempel på en relativt öppen individuell utvecklingsplan med en framsida med texten: Individuell utvecklingsplan för:

Läsåret 20 - _/_/ samst skolans namn längst ner. Därefter följer två linjerade A4-sidor med rubrikerna: Starka sidor, Social utveckling, Långsiktiga mål, Kortsiktiga mål och Insatser av elev, pedagoger och föräldrar.

I den förklarande texten kring skolans syn på IUP framkommer följande:

*Perspektiv bakåt – **Portfolio** – **Utvecklingssamtal** – IUP – Perspektiv framåt.*

”Portfolion och dess innehåll ligger till grund för uppföljning av terminens arbete som elev, föräldrar och pedagog gör före utvecklingssamtalet. Under utvecklingssamtalet utvärderar man elevens arbete och reflekterar över elevens kunskapsmässiga och sociala utveckling. Efter utvecklingssamtalet formulerar man det långsiktiga måldokument som bildar elevens IUP.

Varje elev ska efter stigande ålder och mognad skolas in att själv formulera mål för sitt lärande... Så länge elever inte än är kapabla att själva formulera dessa mål i skrift är det vuxna, pedagoger och föräldrar, som i samtal hjälper eleven att nedteckna målen.”

Denna IUP är mycket elevcentrerad och involverar även föräldrar.

Övergripande resultat av mallar och sammanställda/ifyllda dokument

- I majoriteten av dokument är ansvarsfördelning mellan elev-vårdnadshavare-skola koncentrerat till eleven.
- Med något undantag läggs fokus på *vad* eleven skall utveckla snarare än *hur* lärandet skall gå till och vilka insatser som krävs.
- Snarare tillbakablick och nulägesbeskrivningar än framåtblickande målformuleringar.
- Snarare inriktning mot uppnåendemål än strävansmål.
- Växlande dominans och balans mellan socioemotionella mål och kunskapsmål relaterat till olika kommuner och stadsdelar.
- Växlande förekomst av betygsliknande respektive personliga omdömen i relation till skolår, lärare, kommun och stadsdel.
- Enspråkig snarare än flerspråkig karaktär. Fackspråk och ämnesspecifika termer är frekvent förekommande.

Ansvarsfördelning elev-vårdnadshavare-skola

Analysen visar att i majoriteten av individuella utvecklingsplaner fokuseras elevens ansvar för att uppnå mål utan kommentarer och formuleringar som antyder lärarens eller skolans ansvar för på vilket sätt förutsättningar skapas för lärande och meningsskapande. Ofta anges ingen explicit ansvarsrubrik. I de fall det förekommer är det ofta elevens namn som framförs som ansvarig.

Under rubriken: *Överenskommelser för det fortsatta arbetet*
Jobba hårt med läs- och skrivläxa samt eng-läxa. Vara noggrann med texter och lägga extra mkt tid på eng-läxan. David ska läsa minst 2 böcker innan jul.

Under rubriken: *Ansvarig*
Daniel

I en mall förekommer ansvarsbegreppet som understruken rubrik i relation till elevens sociala utveckling, vilket också medför att elevens ansvarstagande fokuseras i de ifyllda planerna. I en annan mall där eleverna själva fyller i mallen finns rubriken: *Mina lärare kan hjälpa mig att uppnå målen genom att...* En majoritet barn skriver: "hjälpa mig", "hjälpa till".

Lärandets vad- och hur-aspekt

Det är viktigt att den framåsyftande individuella utvecklingsplanen konkret beskriver vilka insatser som ska göras av skolan och vilka insatser som eleven och vårdnadshavaren kan göra ... (Skolverket, 2005, s 14)

Med något undantag läggs fokus på *vad* eleven skall utveckla snarare än *hur* lärandet skall gå till och vilka insatser som krävs. Ibland förekommer inga specifika rubriker och i princip få formuleringar i de ifyllda planerna som kan hänföras till att vara insatser, dvs. beskrivningar av *hur* eleven ska nå målen. Eleverna skriver kortfattat om att de ska bli bättre på något delmoment eller ämne, exempelvis "Idrott", "handstilen", "division", "att rita" etc. Ibland skriver eleverna att de inte vet hur de ska bli bättre "Vet inte" eller att de ska "öva", eller att "det inte går". I fall där insatser formuleras av lärarna är de oftast koncentrerade på hur eleven själv skall uppnå målen.

Under rubriken: *Våra mål och hur vi når dem*
Isa ska arbeta mer självständigt genom att arbeta mer själv och inte fråga hela tiden
Isa ska försöka skriva en längre berättelse utan hjälp, genom att läsa ännu mer och berätta om det hon har läst

I en av de språkligt relativt homogena skolorna förekommer en rubrik som kan kopplas till hur-frågan: Tema. Innehållet i texten speglar dock inte rubriken: Följande exempel är signifikativt:

”Patriks resultat vid prov varierar, men ligger oftast på en rimligt god nivå. Under grupparbete är han inte speciellt samlad och fokuserad på uppgiften, vilket leder till att tiden blir bortkastad”.

Det förekommer att eleverna själva mer fokuserar *hur*-frågan. Ett citat från en av de etniskt heterogena skolorna: ”Jag lär mer när vi jobbar i grupp eller att fröken förklarar bra”. Ytterligare ett citat från samma skola: ”Jag lär mig ibland när jag läser men då behöver jag även ha tyst omkring mig... Hemma och i skolan gillar jag att vara kreativ, att använda sin fantasi kan ibland vara viktigt. Jag lär mig på olika sätt”.

I en av de språkligt relativt homogena skolorna får barnen fylla i inför utvecklingssamtalet vad de vill ta upp och berätta om. Flera barn nämner saker som kan kopplas mer till *hur*-frågan: ”Tema, berättelser och bokcirkel”. Dessa områden nämns inte av lärarna.

Men det finns undantag där läraren utförligt både formulerar mål för vad eleven skall lära och hur det ska gå till med ett relativt brett närmande av olika insatser för olika parter.

Under de veckor som är kvar av terminen kommer vi att arbeta med geometri och statistik. Detta innebär att vi tillsammans kommer arbeta med de två första målen. Det kommer bli mycket praktisk matematik under geometrikapitlet. Lisa kommer sedan att få möjlighet att arbeta med sina individuella mål på basblocket och på vissa gemensamma lektioner. Jag kommer ta fram stenciler med lagom svåra uppgifter för hennes förmåga. Dessa kan man givetvis träna på både i skolan och hemma. Tillsammans måste vi träna på hur man planerar sitt arbete. I början kan jag visa hur man kan göra för att hinna med allt man ska. Sedan kan vi övergå till att Lisa själv planerar sitt arbete efter redskapen som hon får av mig. Genom att träna på att planera kommer vi även få Lisa mindre stressad. Innan jullovet kommer vi att ha ett individuellt prov där vi ser hur målen har uppfyllts.

Tillbakablick, nuläge eller framåtblick

I majoriteten av dokument uttrycks snarare en tillbakablick och nulägesbeskrivning än framåtsyftande formuleringar med lång- och kortsiktiga mål. Lärarnas kommentarer är koncentrerade till vad eleven har presterat och uppnått så här långt.

Bra på att läsa, skriva och redovisa. Har utvecklat detta mycket sedan förra utvecklingssamtalet. Det går bra i de flesta ämnen. Tar initiativ till hjälp i matte själv. Vågar lita på sig själv, räcka upp handen. Maten går mycket bättre.

I en av kommunernas språkligt relativt homogena skola (se texten s.3 kring konstruktionen av mallar), framhålls ett nytt arbetssätt kring IUP, som är under utveckling, där bakåtblickande respektive framåtblickande framhålls som två viktiga aspekter. I den förklarande texten kring skolans syn på IUP framkommer följande: Perspektiv bakåt – Portfolio – Utvecklingssamtal – IUP – Perspektiv framåt. Vi kunde se exempel på dessa delvis framåtblickande elevtexter från skolår 8.

Mål att uppnå - mål att sträva mot

I majoriteten av dokument är det snarare inriktning mot mål att uppnå än mål att sträva mot. Ofta förekommer standardiserade uppnåendemål för skolår fem och nio. Sedan kan det helt kort framgå att "Lisa har nått målen för skolår 5". I något fall rör det sig om kortsiktiga och detaljerade mål att uppnå av karaktären: "Behöver arbeta med stavning och meningsbyggnad" eller avpricknings-schema med mål som bockas av när de är uppnådda "Skriva siffrorna 0-9 rätt", "Ramsräkna till 100" etc.

Balansen mellan socioemotionella mål och kunskapsmål

I Skolverkets allmänna råd (2005) sägs att mål för elevens kunskapsmässiga och sociala utveckling ska beröras. Analysen visar en växlande dominans och balans mellan socioemotionella mål och kunskapsmål över skolåren relaterat till skolor i olika kommuner och stadsdelar. Landsbygdsplanen kan tolkas ha en lätt övervikt mot social och primär utveckling som ger stöd för socioemotionella beskrivningar. Samtliga mallar i de etniskt relativt homogena skolorna är mer orienterade mot kunskapsmässig än social utveckling. I en av de språkligt heterogena skolorna är det ungefär lika stort utrymme för social utveckling som för kunskaps- och lärandeutveckling. I vissa skolårs mallar finns ingen rubrik kring de socioemotionella målen. Sammantaget kan vi utläsa ett mönster från relativ kunskapsinriktning i de språkligt homogena stadsdelarna till förhållandevis

starkt fokus på sociala mål och primära behov/kompetens i landsbygdsskolor. Vidare förekommer mönster med social tonvikt i lägre skolår och dominans av kunskapsorienterade mål i högre skolår.

I flera av skolorna finns socioemotionella och personliga formuleringar invävd under de mer ämnesinriktade/kognitiva rubrikerna. Följande exempel är hämtat från en mall under rubriken *Hem- och konsumentkunskap*: ”Trevlig och glad tjej som är intresserad av hemkunskap. Är sprallig ibland men kan kontrollera det. Positiv tjej med stort hjärta”. Framför allt finns mycket av socioemotionella och personliga formuleringar i elevernas egna texter, vilket är ett tydligt resultat från flera skolår i ett par olika kommuner. I en av de mer språkligt heterogena skolorna är följande ett exempel på en elevformulerad text: ”Jag tycker att jag är snäll mot mina kompisar jag är med. Och dom jag är med dom är också snälla mot mig. Jag tycker att mina lärare är snälla mot mig och dem hjälper mig så mycket jag behöver”. Ett annat exempel är hämtat från en av de språkligt mer homogena skolorna: ”Jag kan lyssna på folk. Jag brukar följa regler”.

Betygsliknande respektive personliga omdömen

Bedömningar av eleven i IUP och utvecklingssamtal ska inte ”innehålla värderingar av elevens personliga egenskaper” (Skolverket, 2005, s.11)

Uppgifter i utvecklingsplanen och sådan information som avses i andra stycket får inte ha karaktären av betyg. (7 kap. 2 § Grundskoleförordningen)

Övergripande visar materialet en växlande förekomst av betygsliknande respektive personliga omdömen i relation till skolår, lärare, kommun och stadsdel. De personliga omdömena förekommer relativt rikligt i hela materialet, men främst i de språkligt relativt homogena skolorna och landsbygdskommunen. I dessa planer förekommer också betygsliknande omdömen. Betygsliknande omdömen är mer utbrett i högre skolår. I det följande redovisas lärarens personliga omdömen om två flickor och tre pojkar. Omdömena om pojkarna och flickorna skiljer sig kvalitativt.

om Kent:

Mycket duktig & ambitiös.

om Olle:
Duktig, aktiv och sympatisk. Mkt mkt duktig!

om Gert:
Har en härlig humor. Får gärna ta mer plats. Ambitiös & noggrann.
Trevlig & snäll

om Mia:
Är rörig av sig. Är ibland lite pratig & okoncentrerad. Vill gärna veta
allt om alla

om Karina:
Duktig! Kan ibland vara lite stökig. Blandar sig ibland i saker som
hon ej har med att göra

Här följer ett exempel där betygslänkande omdömen dominerar:

I mallen står: Elevens kunskaper (vilka delmål och till vilken grad har eleven uppnått de delmål som finns med i kursplanen):
Uppfyller målen med god marginal. Goda möjligheter till överbetyg.
Erik uppnår inte riktigt delmålen vi tagit upp

I landsbygdskommunens IUP hänvisas direkt till ämnesbedömningar: *Mål för fortsatt utveckling: se ämnesbedömningar för resp. ämne*. De pedagogiska ämnesbedömningarna är relaterade till mål i läro- och kursplaner samt till betygs-kriterier (G, VG, MVG). Även i en av de mellanstora kommunernas språkligt heterogena skola förekommer rena betygsomdömen: ”Anders ansvar för sin tyska räcker till hans nuvarande betyg”, ”När precis G”, ”Klarar sina G precis”. Frågan är om detta kan anses vara förenligt med Skolverkets allmänna råd (2005) som föreskriver en framåtsyftande plan utan betygslänkande omdömen, i betydsdelen ”i vad mån eleven uppnått målen” (Skolverket, 2006).

Dokumentens språkliga karaktär

När det gäller dokumentens språkliga karaktär är det enbart svenskt skriftspråk som förekommer i såväl mallar som ifyllda planer och fria skrivningar. Detta kan innebära problem för elever med annat modersmål än svenska och deras vårdnadshavare att förstå texten. Fackspråk och termer som är ämnesspecifika används här och var i mallarna. Vid ett tillfälle uttrycker en elev explicit problem med att förstå ett ord: I mallen för ämnet svenska ska eleven berätta hur det går att: ”Skriva (handstil, stavning, berättelser, ordförråd, fantasi): ”Jag har dålig fantasi och ordförråd vet jag inte vad det är”.

Jämförelse med insamlade mallar år 2002

– utrymme och innehåll i rubriker

År 2002 var mallar utformade i tre av de fyra utvalda kommunerna, vilket gör det möjligt att jämföra insamlade mallar år 2002 och 2006 i tre kommuner. Av de tre kommuner som hade utformat mallar var det en stadsdel som inte hade någon mall 2002, se nedan under rubriken *Mallar från språkligt heterogen stadsdel i större kommun*.

Mallar från landsbygdskommun

Om den senast insamlade mallen från landsbygdskommunen jämförs med den tidigare (från år 2002) är den stora skillnaden mellan dokumenten att behovstrappan (inspirerad av Maslows behovshierarki) är borttagen och kvar finns en rest genom rubriken ”primära behov/kompetens”. Övriga behovssteg har ersatts av mixade rubriker relaterade till läroplanerna Lpfö 98 och Lpo 94, så som ”Normer och värden”, ”Inflytande och ansvar” och ”Utveckling/lärande/kunskaper”. En halv sida är avsatt för ”Individuell utvecklingsplan”, med underrubrikerna ”Överenskommelser för det fortsatta arbetet” och ”Ansvarig”. (Ansvarsfördelning kan avläsas både under rubriken ”Ansvarig” och under andra rubriker.) Här finns inga rubriker som ger stöd för mål på lång och kort sikt eller för formulering av vilka konkreta insatser som bör vidtas för att eleven ska utvecklas i riktning mot målen. Största utrymmet i den övergripande mallen, 4,5 sidor, är avsatt för beskrivningar av nuläge, samtal av uppföljande karaktär och betygsliknande bedömningar. I en del fall finns inga mål formulerade i den övergripande planen. Här finns istället direkta hänvisningar till ämnesbedömningarna som är relaterade till mål i läro- och kursplaner samt till betygs-kriterier (G, VG, MVG).

Mallar från språkligt relativt homogen stadsdel i större kommun

I den språkligt relativt homogena stadsdelen förekommer olika och verksamhetskilda upplägg och mallar för skolår 3, 6 och 8. Det finns ingen övergripande benämning beträffande mallen för skolår 3, som utgör det mest standardiserade exemplet. Mallen tar upp matematik på 2 sidor, svenska på 2 sidor, social utveckling på 1 sida och självvärdering av ämnen på en ½ sida, så mallen är på totalt 6 sidor. Detaljerade underrubriker med möjlighet att fylla i en färg i en ruta samt ett datum följs av en halv sida med ”Plats för kommentarer”.

En mall för skolår 6 är helt överensstämmande med den mall som samlades in i den tidigare studien och som då angavs gälla för förskoleklass upp till skolår 6 och som hade benämningen ”Individuell studieplan f-6”. Planen är inriktad mot uppnåendemål i språk och matematik ”Du ska kunna...”. Det finns också utrymme för kommentarer om arbetsförmåga, relationer samt praktiska och

estetiska ämnen ”Hur känns det på olika arbetspass där du får skapa, röra på dig och sjunga”. För skolår 6 finns vid insamlingen 2006 även en kompletterande mall med rubriken ”Övriga ämnen och sociala mål”. Här förväntas eleven skriva och berätta hur hon/han tycker att det går i samtliga ämnen, dock med störst utrymme för matematik, engelska och svenska, samt hur hon/han fungerar tillsammans med vuxna och kamrater.

I skolår 8 finns en mall som används för samtliga ämnen och som tar upp tre frågor:

- Elevens medel (vilka moment eleven deltagit i/slutfört, närvaro, gör eleven alla läxor m.m.)
- Elevens kunskaper (vilka delmål och till vilken grad har eleven uppnått de delmål som finns med i kursplanen)
- Vad tycker Ni att vi skall göra för att få bättre uppfyllelse

Största utrymmet i mallarna i den språkligt relativt homogena stadsdelen är avsatta för beskrivningar av nuläge och betygslänkande bedömningar. Konstruktionen av mallar ger inte intrycket av att ha påverkats av Skolverkets anvisningar (2005).

Mallar från språkligt heterogen stadsdel i större kommun

Vi har inte fått något dokument eller någon mall från denna stadsdel i tidigare undersökning och kan därför inte göra någon jämförelse.

Rubriker och öppna fält, som är avsedda för bakåtblickande bedömningar och beskrivningar av nuläge, upptar tre sidor av mallen. Av dessa är det ungefär lika stort utrymme för social utveckling (1 sida) och kunskaps- och lärandeutveckling (1 sida). Under rubriken ”Social utveckling...” finns fem underbegrepp. Ett av dessa: ”ansvar”, är understrukna. Under rubriken ”Kunskaps- och lärandeutveckling” anges åtta tematiserade underrubriker som inte styr in på något speciellt skolämnesområde, vilket är det vanligaste i övriga individuella utvecklingsmallar. Denna ämnesöverskridande konstruktion kan tolkas vara väl förenlig med Skolverkets riktlinjer. En av de åtta underrubrikerna: ”kommunikationsförmåga”, är understrukna. Inga begrepp är definierade och en del tenderar att glida ihop. En sida är avsedd för framåtblickande målformuleringar och hur dessa ska uppnås. I en underrubrik anges både kortsiktiga och långsiktiga mål, vilket är i enlighet med Skolverkets anvisningar, det finns dock ingen definition av vad som avses med kort- och långsiktiga mål.

Mallar från språkligt heterogen stadsdel i mellanstor kommun

De sex områden som finns rubricerade på mallen från den mellanstora kommunens heterogena skola (Språk, Matematik, Motorik, Skapande, Socialt/emotionellt och Omvärlden) överensstämmer med den IKT-baserade mall, Logg It, som kommunen använde vid vår förra studie. Dessa områden benämndes då *Livsområden*. Vid de inskickade svar vi fått från rektorerna i kommunen så används inte Logg It längre. Vi fick det även bekräftat genom telefonsamtal.

BILAGA 6

Enkätstudien

Inledning

Utgångspunkten för denna uppföljning är ett regeringsuppdrag till Skolverket att utvärdera och följa upp tillämpningen av bestämmelserna om IUP. Syftet med undersökningen är att genom en enkät undersöka hur lärarna och skolledarna följer bestämmelserna om IUP. Underlaget samlades in under mars och april månad 2007. Enkäten skall komplettera den kvalitativa studien ”IUP i ett inledningsskede – Förberedelser, genomförande och användning”.

De som ombads besvara enkäten var lärare och rektorer på 600 skolor; vardera 200 från årskurs tre, sex och åtta. Av dessa skolor har 88 procent deltagit i undersökningen. Först skickades en elektronisk enkät ut till lärarna och rektorerna. Senare skickades även en postenkät till dem som inte hade besvarat den elektroniska. Sammanlagt ombads 1247 lärare och 526 rektorer besvara enkäten. Svarsfrekvensen på individnivå låg på 82 procent. Urvalet av skolor gjordes genom ett så kallat PPS-urval³¹. Efter att ha valt ut skolor har lärare och rektorer valts ut.

IUP och grundskoleförordningen

Enligt grundskoleförordningen skall alla grundskolor från och med 1 januari 2006 upprätta individuella utvecklingsplaner (IUP) i samband med utvecklingssamtalen³². Enkätundersökningen visar att 95 procent av lärarna upprättar IUP vid utvecklingssamtalet, vilket betyder att fem procent av lärarna inte följer grundskoleförordningen. Det är inte enbart enskilda lärare som inte upprättar IUP, utan ibland hela skolor. Dock anger några av skolorna att de förbereder införandet av IUP. Det är inte någon stor skillnad mellan olika årskurser, men lärarna i årskurs tre upprättar i något större utsträckning IUP än lärarna i årskurs sex och åtta. I grundskoleförordningen står det att den individuella utvecklingsplanen skall vara framåtsyftande och sammanfatta vilka insatser som behövs för att eleven skall uppnå målen inom ramen för läroplanen och kursplanerna. Enkätundersökningen visar att IUP fungerar på ett framåtsyftande sätt.

De flesta lärare och rektorer tycker att de har kommit långt eller mycket långt i arbetet med IUP. Även om en fjärdedel av de tillfrågade lärarna anser att de har kommit mycket långt i arbetet med IUP anser en av tio lärare att de inte har kommit särskilt långt.

³¹ *Probability Proportional to Size*

³² 7 kap. 2 § grundskoleförordningen

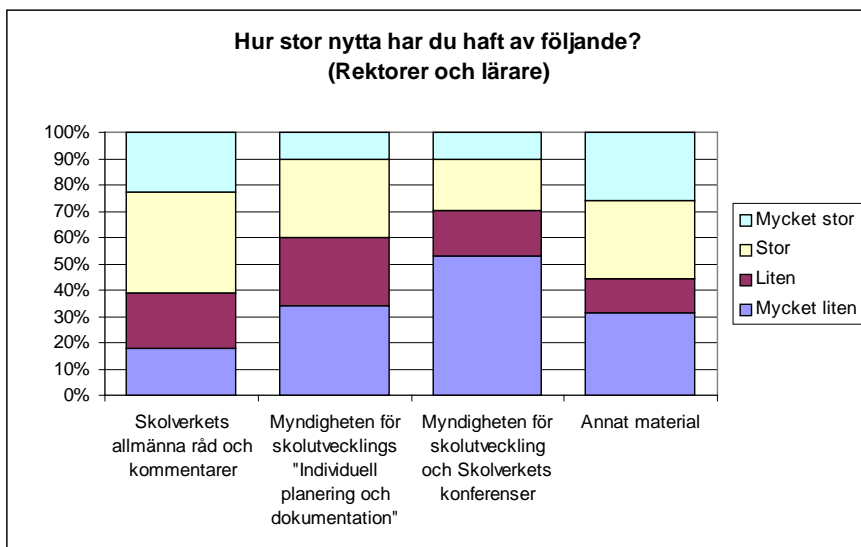
IUP skall upprättas vid utvecklingssamtalet och ett sådant skall hållas minst en gång per termin. De flesta lärare uppger att de följer föreskriften. Tio procent genomförde utvecklingssamtal två gånger och en procent mellan tre och fem gånger per termin.

Skolverket kan konstatera att de flesta lärare följer grundskoleförordningen, men att fem procent inte gör det ett år efter att förordningen infördes.

Stöd för införandet av individuella utvecklingsplaner

Vid införandet av IUP har Skolverket och Myndigheten för skolutveckling tagit fram material för att stödja rektorer och lärare. Skolverket tog, på regeringens uppdrag, fram allmänna råd och kommentarer med rekommendationer och stöd för lärarna om hur författningen för IUP kan tillämpas. Myndigheten för skolutveckling har i rapporten "Individuell planering och dokumentation" beskrivit 20 skolors arbete med att utveckla formerna för individuell planering och dokumentation. Dessutom anordnade Myndigheten för skolutveckling, i samverkan med Skolverket, nationella konferenser våren 2006 för lärare och skolläda-re. Det finns även material framtaget av privata aktörer för upprättande av individuella utvecklingsplaner.

Mer än hälften av lärarna anser att Skolverkets allmänna råd och kommentarer var av stor eller mycket stor betydelse för deras arbete med IUP. Rektorer-na var ännu positivare till råden, nästan nio av tio ansåg att de var av stor eller mycket stor betydelse. Däremot ansåg en fjärdedel av lärarna att råden hade mycket liten betydelse för deras arbete.

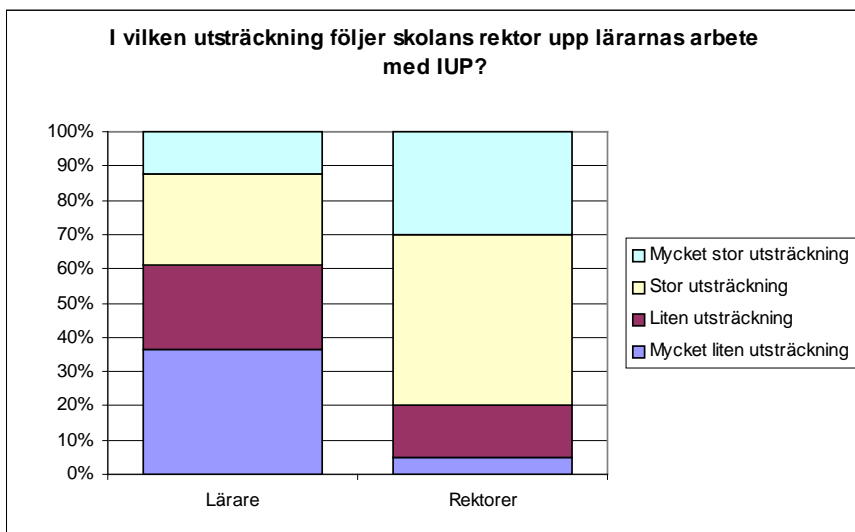
Myndigheten för skolutvecklings rapport och konferenser var av stor eller mycket stor betydelse för en tredjedel respektive en fjärdedel av lärarna. Rektorer var mer positiva än lärarna. Hälften ansåg att rapporten var av stor eller mycket stor betydelse och två av fem tyckte detsamma om konferenserna. Resultaten visar att det är svårt att nå ut via konferenser.

Lärarna och rektorerna har inte enbart använt sig av Skolverkets och Myndigheten för skolutvecklings material, utan även material framtaget av andra, t.ex. Agneta Zetterströms "Att arbeta med IUP", grundskoletidningen och Helena Moreau och Steve Wretman "Individuell planering och dokumentation". Förutom detta så samarbetar många skolor med varandra för att utveckla olika arbetssätt. Av lärarna tyckte två av fem att de hade haft stor eller mycket stor hjälp av material framtagna av privata aktörer. Rektorerna tyckte i ännu större utsträckning att materialen var av stor eller mycket stor betydelse.

De flesta lärarna och rektorerna anser att de har fått ett gott stöd av Skolverkets allmänna råd och kommentarer vid införandet av IUP.

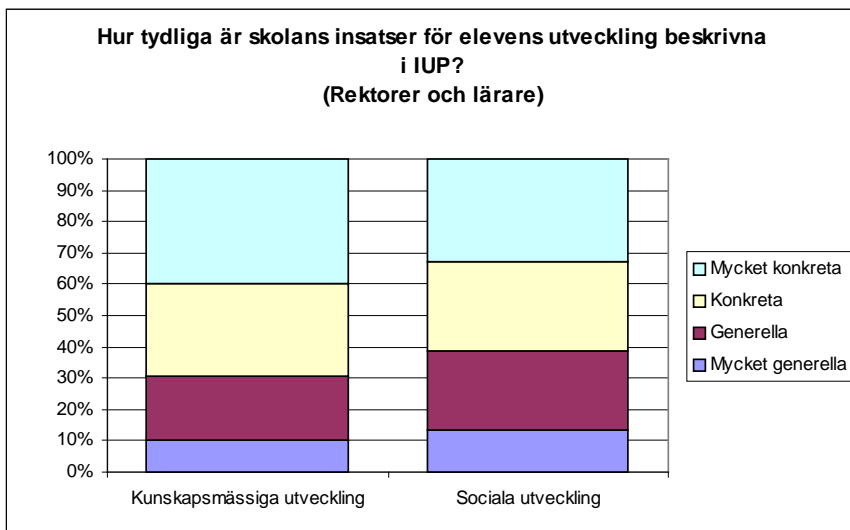
Hur IUP fungerar

Vid utvecklingssamtalet skall läraren, eleven och föräldrarna samtala om hur elevens kunskapsutveckling och sociala utveckling kan stödjas. Detta betyder att elevernas och föräldrarnas delaktighet i utformningen av IUP är viktigt. Trots detta involverade en av tio lärare eleverna och föräldrarna endast i mycket liten utsträckning. Tre fjärdedelar anser att eleverna och deras föräldrar deltar i stor eller mycket stor utsträckning. Undersökningen visar att kvinnliga lärare oftare involverade föräldrarna än manliga lärare gjorde.

Syftet med IUP är att stödja både elevens kunskapsmässiga och sociala utveckling. De flesta lärare och rektorer är överens om att IUP gör det, men var fjärde lärare anser att IUP har liten eller mycket liten betydelse för elevens kunskapsutveckling. En tredjedel anser att IUP har liten eller mycket liten betydelse för elevernas sociala utveckling. Rektorerna är överlag mer positiva till hur IUP kan stödja elevens utveckling. Nio av tio anser att den har stor eller mycket stor betydelse för elevens kunskapsmässiga utveckling och nästan lika många anser att den har stor eller mycket stor betydelse för elevens sociala utveckling.

Det finns en skillnad i hur viktig lärarna anser att IUP är. Bland lärarna i årskurs tre anser nio av tio att IUP har stor eller mycket stor betydelse för elevens kunskapsmässiga utveckling, jämfört med tre av fyra lärare i årskurs åtta. Samma mönster kan ses i lärarnas åsikter om elevens sociala utveckling, fyra av fem lärare i årskurs tre tyckte att IUP har en mycket stor betydelse, jämfört med tre av fem lärare i årskurs åtta.

För att kunna stödja eleverna så att de utvecklas i riktning mot målen skall skolans insatser för arbetet med IUP beskrivas på ett konkret sätt. Majoriteten av lärarna anser att skolans insatser, både för elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling, beskrivs konkret. Dock anser 14 procent av lärarna att insatserna för elevernas kunskapsmässiga utveckling beskrivs på ett mycket generellt sätt, 19 procent av lärarna tycker samma sak om insatserna för elevernas sociala utveckling. Rektorer anser att insatserna är mer konkret beskrivna än vad lärarna anser, och av dem anser bara sex respektive sju procent att insatserna kan beskrivas som mycket generella.

Eftersom det är meningen att eleven skall få en tydlig bild av sina framsteg, vilket kan stärka både självförtroende och motivation, är det viktigt att IUP:n utgår från elevens intressen och starka sidor. Den individuella utvecklingsplanen skall uttrycka positiva förväntningar på eleven. De flesta lärare säger att de koncentrerar sig på vad eleven kan: fyra av fem lärare i årskurs tre anser sig göra det, jämfört med sju av tio lärare i årskurs åtta. Det är få lärare som säger att de i mycket liten utsträckning fokuserar på det eleven är bra på, i årskurs åtta är det endast var tolfte. Det kan då tyckas paradoxalt att sju av tio lärare i årskurs sex och åtta anser att IUP koncentrerar sig i stor eller mycket stor utsträckning på det eleven inte kan. För årskurs tre är det tre av fem lärare.

Lärarna och rektorerna anser i hög utsträckning att IUP stödjer elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling. IUP koncentreras i mycket hög utsträckning på vad eleverna kan.

Lärarnas vardag

För att kunna upprätta meningsfulla individuella utvecklingsplaner krävs det att läraren dokumenterar elevens utveckling och lärande. Detta betyder att läraren löpande bör ta fram underlag inför utvecklingssamtalet. Drygt hälften av lärarna tar fram underlag någon gång per månad och var femte gör det någon gång per vecka. En procent av lärarna säger att de inte arbetar med att ta fram underlag. Att inte ta fram underlag för utvecklingssamtalen bör göra det svårt att ha ett bra utvecklingssamtal och att besluta om insatser för att stödja elevens utveckling.

För att kunna ta fram underlag samarbetar lärarna ofta med varandra. De lärare som i störst utsträckning samarbetar är de som undervisar i årskurs åtta. Detta kan bero på att eleverna i årskurs åtta har fler lärare än i de andra undersökta årskurserna. Hälften av dessa lärare säger att de i mycket hög utsträckning samarbetar med elevens andra lärare. Lärarna i årskurs tre och sex har inte ett lika utbrett samarbete, där uppger två av fem att de samarbetar i hög utsträckning. Tre procent av lärarna säger att de överhuvudtaget inte samarbetar.

Fyra av fem rektorer säger att det finns särskild tid avsatt för lärarna att arbeta med underlag för utvecklingssamtalen och IUP. Däremot är det enbart hälften av lärarna som säger att de har denna tid.

Det finns stora skillnader i hur mycket lärare och rektorer uppfattar att rektorerna följer upp lärarnas arbete med IUP. Två av fem lärare anser att rektorerna följer upp arbetet i stor eller mycket stor utsträckning, men det är nästan dubbelt så många rektorer som säger sig göra det.

För att kunna göra ett så bra arbete som möjligt med IUP krävs att lärarna har en ordentlig kompetens i hur man upprättar den. Trots det har två av tre lärare inte fått någon kompetensutveckling för IUP.

De flesta lärare tar fram underlag kontinuerligt inför utvecklingssamtalen, men en procent gör det inte. För att kunna hålla meningsfulla utvecklingssamtal behövs en löpande dokumentation om elevernas lärande.

Slutsatser

Undersökningen visar att IUP i stort fungerar som det är tänkt. Den upprättas av nästan alla lärare, den är framåtsyftande och den stödjer eleverna i deras kunskapsmässiga och sociala utveckling. Dock har fem procent av lärarna inte börjat upprätta IUP, trots att förordningen trädde i kraft för över ett år sedan. De flesta lärare och rektorer anser att Skolverkets allmänna råd och kommentarer har givit dem bra stöd i upprättandet av IUP.

De flesta lärare dokumenterar fortlöpande elevens utveckling och lärande, men en procent gör det inte. De flesta lärare har involverat både eleverna och deras föräldrar i framtagandet av IUP. I framtagningen av den anser lärarna att de i stor utsträckning koncentrerar sig på vad eleven kan, men många lägger även stor vikt vid vad eleven inte kan. De flesta lärare uppfattar det som att rektorerna inte följer upp deras arbete med IUP och en majoritet av lärarna har heller inte fått kompetensutveckling i IUP.

Skolverket

www.skolverket.se